

FTAMP 15.41.49
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/3080-1893-2026-154-1-125-156>

«Отбасылық өмір ата-ана көзімен» (Е. Шеффер, Р. Белл) әдістемесінің қысқартылған нұсқада қазақ тіліне бейімделуі

С.Т. Бапаева¹ , М.И. Багибаева² , М.К. Бапаева^{*3} , А.К. Байдрахманова⁴ ,
Ф.М. Қуантқанова⁵

¹«Тұран» Университеті, Алматы, Қазақстан

^{2,3,4,5}Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

(E-mail: ¹s.bapayeva@turan-edu.kz, ²bagibaeva.m@qyzpu.edu.kz, ^{*3}Bapayeva.m@qyzpu.edu.kz, ⁴bayzdrahmanova.a@qyzpu.edu.kz, ⁵kuantkanova.f@qyzpu.edu.kz)

Аңдатпа. Ата-ана ұстанымдары – бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынастың сипатын және отбасының эмоциялық ахуалын айқындайтын сенімдер, құндылықтар мен мінез-құлықтық үрдістердің жиынтығы. Е. Шеффер мен Р. Белл авторлығымен құрастырылған «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» (Parent Attitude Research Instrument (PARI) әдістемесі ата-аналардың отбасылық өмірді және тәрбиелік тәжірибелерді қабылдау ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Соңғы жылдары аталған психодиагностикалық құралды Қазақстанның мәдени-тілдік жағдайларына бейімдеу қажеттілігі туындады. Осы зерттеудің мақсаты қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайлардағы ата-ана ұстанымдарының ерекшеліктерін көрсететін «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің валидті және сенімді қазақ тілді нұсқасын бейімдеу болды.

Зерттеуде сапалық және сандық тәсілдерді біріктіретін кезең-кезеңімен жүзеге асырылатын зерттеу дизайны қолданылды. Әдістемені бейімдеу барысында түпнұсқа тармақтарды аудару және тілдік-мәдени контексті сәйкестендіру қадамдары жүргізіліп, олардың мазмұндық валидтілігіне сараптамалық бағалау жасалып, қазақстандық ата-аналар іріктемесінде апробациядан өткізілді. Эксплораторлық факторлық талдау нәтижесінде ата-ана ұстанымдарының негізгі қырларын қамтитын факторлық құрылым анықталды, оған ананың шамадан тыс қамқорлығы, тәрбиедегі авторитарлық ұстаным, отбасылық шаршау және шиеленіс, демократиялық ұстаным және ынтымақтастыққа бағдар, жыныстық рөлдердің икемділігі және отбасылық автономия жатады. Аталған құрылым конфигурациялық факторлық талдау арқылы расталып, модельдің келісімділігі мен бара-бар екендігінің қолайлы деңгейі анықталды.

Түсті: 11.02.2026; Жөнделді: 3.03.2026; Мақұлданды: 12.03.2026; Онлайн қолжетімді: 30.03.2026

*хат-хабар авторы

Алынған деректер негізінде «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қазақ тілді нұсқасы психометриялық тұрғыдан негізделген, валидті және сенімді құрал екенін әрі оны Қазақстан контексінде отбасы психологиясы, тәрбиелеу үдерісі және ұрпақаралық қатынастар саласындағы психологиялық зерттеулерде одан әрі қолдануға жарамды деп қорытынды жасауға болады.

Түйін сөздер: ата-аналардың қарым-қатынасы, әдістемені бейімдеу, ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас, отбасылық тәрбие, психометриялық валидация, мәдени-лингвистикалық бейімделу, қазақстандық контекст.

Кіріспе

Отбасы – қоғамның негізгі бірлігі ретінде баланың тұлғалық қалыптасуы мен әлеуметтену үдерісінің ең қолайлы ортасы. Осы жайлы ортада бала өзгелермен қарым-қатынас жасауды үйреніп, өзінің тұлғалық ажырамас бөлігіне айналатын көзқарастар жүйесін қалыптастырады. Баланың қоршаған әлемді тануға деген қызығушылығы мен ұмтылысы отбасы тарапынан қолдау тауып жатса, кейде керісінше, шектелуі де әбден мүмкін. Баланың мақсаттарға жетуге деген талпынысы мен болашақта жетістіктерге жетуі отбасылық тәжірибемен тығыз байланысты.

Тәрбие мен отбасындағы әлеуметтену үдерістері арқылы баланың ұстанымдары қалыптасады. Осы зерттеу аясында ата-ана тарапынан берілетін тәрбие мен әлеуметтену үдерісіне қатысты ата-аналар ұстанымдарын объективті түрде өлшеуге болады деген болжам жасалады. Сонымен қатар, алынған деректер отбасылық өмір үлгілерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді деп күтілуде.

Баланың дамуы үшін ата-ана ұстанымдарының мәнін зерттеушілердің көпшілігі мойындайды. Беттельхейм (1952) жалпы ұстанымдар ата-аналық әрекеттердің кең спектріне әсер етуі мүмкін екенін атап өтті. Ол баланың дамуын жеделдетуге ұмтылатын ата-аналарға (ерте жастан сөйлеуді, жүруді, оқуды және т.б. мәжбүрлеп дамыту) мұндай тәжірибелердің қажет еместігі түсіндірілсе, олар нақты бір әрекеттен бас тартуы мүмкін, алайда баланың дамуын басқа аумақтарда мәжбүрлеуді жалғастыра беретінін көрсетеді.

Cromwell (1969) өз зерттеуінде ана ұстанымдарын талдай отырып, баланың әлеуметтенуі мен тұлғалық дамуы тәрбиелеу тәсілдерімен және отбасылық өмір салтындағы ана көзқарасымен тікелей байланысты деген қорытындыға келген.

Жастар арасындағы ата-ана қатынастарының дамуына бірнеше негізгі факторлар әсер етеді. Біріншіден, тәрбие стилі шешуші рөл атқарады, өйткені балалық шағында қолданылған әдістер мен стратегиялар келешекте ата-аналардың мінез-құлқы мен қарым-қатынасын қалыптастыра алады (Chauhan, 2015). Сонымен қатар, бұндай динамика отбасындағы өзара қарым-қатынастарға да әсер етеді, отбасындағы позитивті қарым-қатынастар қолайлы психоәлеуметтік ортаның қалыптасуына ықпал етсе, ал жағымсыз динамика ата-ана қатынастарының үйлесімді дамуына кедергі келтіруі мүмкін (Thomas et al., 2017; Roman et al., 2025).

Сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық мәртебе де маңызды рөл атқарады, себебі әлеуметтік-экономикалық деңгейі төмен адамдардың күрделі өмірлік қиындықтарға ұшырау ықтималды жоғары болып, нәтижесінде олардың негізгі шешім қабылдау үдерістеріне өзіндік әсерін тигізуі мүмкін (Barber et al., 2015). Мәдени нормалар ата-аналардың тәрбиелеу әдістерін айқындап, олардың құндылықтар жүйесін қалыптастырады (Board, Breiner, Ford, & Gadsden, 2016).

Білім деңгейінің де маңызы зор, өйткені жоғары білім ата-аналарды қажетті ресурстармен қамтамасыз ете отырып, олардың бала тәрбиесіндегі жауапкершілігі мен құзыреттілігін арттырады (Schmid & Garrels, 2021). Аталған факторлардың құрылымында жастардың бала тәрбиесіне қатысты перцептивті түсініктері мен ұстанымдарын айқындайтын күрделі өзара байланыс түзіледі.

Ата-аналар мен балалардың қарым-қатынасы – баланың эмоциялық және әлеуметтік дамуына әсер ететін көп қырлы динамикалық үдеріс. Бұл жерде баланың ерте жастан алған тәрбиесі мен ата-анамен арадағы эмоциялық байланысына негізделген реттеу тетіктерін ескеру қажет. Сенімді қарым-қатынас орнаған ортада өскен баланың психологиялық дамуы тұрақты болады, нәтижесінде оның есейгенде саналы таңдау жасау қабілетіне тікелей ықпал етеді. (Barett, 2006).

Сонымен қатар, тәрбиелеу стильдері - авторитарлық, либералды немесе демократиялық – баланың мінез-құлқы мен эмоциялық әл-ауқатының қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді (Olivari, Tagliabue & Confalonieri, 2013).

Тиімді қарым-қатынас та шешуші мәнге ие, өйткені ол сенімділікті және балалардың өз сезімдерін қалыптастыруы үшін өте маңызды ойлары мен сезімдерін білдіруге мүмкіндік береді (Chiariello & Orvaschel, 1995). Сонымен қатар, тәртіп пен шекараны белгілеу балаларды өзін-өзі реттеу мен жауапкершілікке үйретуде басты рөл атқарып, олардың жалпы дамуына ықпал етеді (Li, Bi, Willems, & Finkenauer, 2020).

Ата-ананың эмоциялық интеллектісі баланың әлеуметтік дағдыларын дамытуға қажетті қолайлы ортаны қалыптастыруда, сондай-ақ эмоциялық реттеу мен эмпатия үлгілерін көрсетуде шешуші рөл атқарады (Ким & Yoo, 2010). Дәл осы факторлар ата-ана мен бала арасындағы сенімге негізделген, берік әрі позитивті қарым-қатынастың іргетасын қалайды.

Мақала «Өзіндік рефлексия - отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алуда ата-аналардың психологиялық мәдениетін қалыптастыру құралы ретінде» жобасын іске асыру аясында әзірленгендіктен, балаларды тәрбиелеудің қауіпсіз әрі үйлесімді ортаны қалыптастыруға ықпал ететін түйінді факторлар ретінде ата-аналық ұстанымдар мен отбасылық қатынастарды зерттеуге ерекше назар аударылды. Жобаны жүзеге асыру барысында Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті жанындағы «Әлеуметтік және гендерлік зерттеулер» ғылыми-зерттеу институтымен, сондай-ақ балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі халықаралық ЮНИСЕФ ұйымымен ынтымақтастық орнатылды.

Соңғы жылдары зорлық-зомбылықтың құрбандар мен жекелеген отбасылар үшін салдары туралы хабардар болу жеке адам жағдайында әрі мемлекет деңгейінде де едәуір артуда. Осыған қарамастан, бұл құбылысты қабылдау бұрынғысынша оның отбасының жеке ісі ретінде қаралатынына келіп тіреледі, ал шын мәнінде ол жеке адамды да, әлеуметтік институттар мен тұтастай қоғамды да қозғайтын күрделі әлеуметтік мәселе

екені сөзсіз. Осы тұрғыда ата-ана ұстанымдары мен отбасылық қатынастарды отбасы ішіндегі зорлық-зомбылықтың алдын алу факторы ретінде зерттеу ерекше маңызға ие болады.

Сол себепті, Е. Шеффер мен Р. Беллдің «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қазақ тіліндегі нұсқасын бейімдеу ата-аналардың психологиялық мәдениетін ғылыми талдау және қалыптастыру құралы ретінде қарастырылады. Бұл әдістеме отбасылық тәрбиенің ерекшеліктерін анықтап қана қоймай, отбасылық қатынастардағы үйлесімділік пен жауапкершілікті арттыруға бағытталған шараларды көздеуге мүмкіндік береді.

Е. Шеффер мен Р. Беллдің (1965) пікірінше, көптеген зерттеушілер ұстанымдарды бағалаудың объективті әдістері ата-аналардың көзқарастары туралы шынайы ақпарат бере алады деген болжамға сүйенеді. Мұндай өлшемдердің отбасылық өмір үлгілерін болжау және анықтау үшін әлеуетті құндылығы оларды құрастырудың негізділігін ақтайды. «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесі ата-ана ұстанымдарын бағалау үшін кеңінен пайдаланылады және жоғары конструктивтік валидтілігімен сипатталады.

Zuckerman және әріптестері жүргізген классикалық зерттеулерде (1958) нормативтік деректер ұсынылып, сондай-ақ «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» шкаласына факторлық талдау жүргізілді. Бұл қадам ата-ана ұстанымдарының негізгі компоненттерін көрсететін тұрақты статистикалық кластерлерді бөліп көрсетуге мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижелері психодиагностикалық құрал ретінде «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің құрылымдық негізділігін растайды және оның басқа тілдер мен мәдени контекстерге бейімделуі үшін маңызды зерттеу базасы болады.

Зерттеудің нысаны. Қазіргі қазақстандық қоғамдағы отбасылық тәрбие үдерісі және ата-аналардың психологиялық мәдениетінің қалыптасу ерекшеліктері.

Зерттеудің пәні. Е. Шеффер мен Р. Беллдің «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қазақ тілді ортаға бейімделуінің психометриялық сипаттамалары мен құрылымдық ерекшеліктері.

Зерттеудің мақсаты. «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» (Е. Шеффер, Р. Белл) әдістемесінің қысқартылған нұсқада қазақ тіліне аудару, мәдени-лингвистикалық тұрғыдан бейімдеу және оның қазақстандық ата-аналар іріктемесіндегі валидтілігі мен сенімділігін ғылыми негіздеу. Осы арқылы отбасылық қатынастарды зерттеуге арналған отандық психодиагностикалық қорды толықтыру.

Зерттеудің міндеттері:

1. Ата-ана ұстанымдарының бала тұлғасын қалыптастырудағы рөлі мен зерттелу деңгейіне теориялық шолу жасау;

2. Әдістеменің түпнұсқа сұрақтарын қазақ тіліне мағыналық тұтастығын сақтай отырып аудару және сараптамалық бағалау арқылы мазмұнын пысықтау;

3. Эксплораторлық және конфирматорлық факторлық талдау әдістері арқылы әдістеменің ішкі құрылымын (факторлық жүктемесін) айқындау;

4. Алынған нәтижелер негізінде әдістеменің қазақстандық контекстегі сенімділік коэффициентін есептеу және оны тәжірибелік қолданысқа ұсыну.

Зерттеудің болжамы. «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» (Е. Шеффер, Р. Белл) әдістемесінің қысқартылған нұсқада қазақ тілінің лингвистикалық ерекшеліктері мен жергілікті менталитеттің құндылықтық бағдарларын ескере отырып бейімделген

жағдайда, ол ата-аналардың тәрбиелік ұстанымдарын шынайы бейнелейтін, психометриялық тұрғыдан негізделген тиімді құрал бола алады.

Материалдар мен зерттеу әдістері

Зерттеу барысында қойылған міндеттерді шешу үшін кешенді әдістер жүйесі қолданылды. Теориялық деңгейде ата-ана ұстанымдары мен отбасылық қатынастардың табиғатын ашу мақсатында психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге жүйелі талдау жасалып, негізгі тұжырымдамаларды топтастыру және өзара салыстыру әдістері негізге алынды. Зерттеудің эмпирикалық бөлігі «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» (Е. Шеффер, Р. Белл) әдістемесін апробациялаудан өткізу, ата-аналар арасында психологиялық сауалнама жүргізу және аударманың мазмұндық сәйкестігін анықтау үшін сараптамалық талдау жасалды. Алынған мәліметтердің шынайылығы мен ғылыми негізділігін қамтамасыз ету мақсатында статистикалық деңгейде математикалық өңдеу әдістері, соның ішінде факторлық құрылымды айқындауға арналған эксплораторлық (EFA) және оны растауға бағытталған конфирматорлық (CFA) факторлық талдау тәсілдері кеңінен пайдаланылды.

Жұмыстың ғылыми мәні мен жаңалығы. Зерттеудің құндылығы – алғаш рет халықаралық деңгейдегі «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» (Е. Шеффер, Р. Белл) әдістемесінің қазақ тілінде қысқартылған нұсқада психометриялық көрсеткіштерінің дәлелденуінде. Бұл жұмыс отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алуда ата-аналардың өз ұстанымдарына рефлексия жасауына мүмкіндік беретін ғылыми-әдістемелік құрал ретінде ерекшеленеді.

Әдістеменің түпнұсқа нұсқасының сипаттамасы

«Отбасылық өмір ата-ана көзімен» (Parental Attitude Research Instrument, PARI) әдістемесін Шеффер (E. S. Schaefer) және Белл (R. Q. Bell) 1958 жылы ата-аналардың тәрбие мәселелеріне көзқарасын, отбасылық рөлдер мен балалармен өзара әрекеттестігінің эмоциялық аспектілерін зерттеу мақсатында ұсынған. Аталмыш құрал XX ғасырдың ортасындағы отбасы құрылымындағы элеуметтік өзгерістерді айқындайтын клиникалық бақылаулар мен психологиялық тұжырымдамалар негізінде жасалды (Schaefer & Bell, 1958).

«Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің түпнұсқасы 115 тұжырымды қамтиды. Олардың әрқайсысын респондент Лайкерттің төрт баллдық шкаласы «толық келісемін» және «толық келіспеймін» деңгейінде бағалайды. Жауаптар ата-ана қарым-қатынасының әртүрлі аспектілерінің көрініс беру дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді.

Бастапқыда авторлар ата-ана ұстанымдарының негізгі бағыттарын көрсететін бірнеше мазмұндық блоктарға біріктірілген 23 шкаланы бөліп алды:

1 Әйел мен ананың рөліне қатынас – ана рөлін атқару, үй жағдайын және әйелдердің тәрбие үдерісіне қатысуын қабылдау.

2 Отбасылық рөлдер мен беделге деген көзқарас - демократиялылық, бақылау және бағыныстылыққа бағдарлану дәрежесі.

3 Тәрбиенің эмоциялық аспектілері – балаға қатысты жылудың, қабылдаудың, мазасыздық пен шамадан тыс қамқорлықтың деңгейі.

Бастапқыда әдістеме аналарды зерттеуге арналған, алайда кейіннен әкелер мен отбасының басқа да мүшелерінің ұстанымдарын зерттеуде қолданыла бастады.

«Отбасылық өмір ата-ана көзімен» (Е. Шеффер, Р. Белл) әдістемесі ата-ана ұстанымдарын гиперпротективті, авторитарлық және перфекционистік, сондай-ақ ізгілендіруші, демократиялық және ұжымдастық типтерін анықтауға мүмкіндік береді.

Авторлар «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесі тікелей ата-ана мінез-құлқын бағаламайды, олардың тәрбие стилін айқындайтын сенім, норма және күтулер жүйесін анықтайды деп тұжырымдайды. Әдістеме отбасылық факторлардың баланың тұлғалық дамуына, өзін-өзі бағалауына, эмоциялық реттеуіне әсерін анықтауға арналған зерттеулерде кеңінен қолданылған (Schaefer & Bell, 1958; Schaefer, 1965).

Шетелдік зерттеулерде «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің бейімделуі мен модификациялары

Е. Шеффер мен Р. Беллдің «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» (Parental Attitude Research Instrument (PARI) әдістемесінің түпнұсқасы жарияланғаннан кейін әдістеме түрлі елдерде және мәдени контекстерде кеңінен таралды. Осы орайда әдістемені бейімдеу және отбасылық жүйелердің әлеуметтік-мәдени ерекшеліктеріне сәйкес шкаланы нақтылау қажеттілігі туындады.

Шетелдік зерттеулерде «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің бейімделуі құралдың психометриялық қасиеттерін, факторлық құрылымын және кросс-мәдени валидтілігін зерттеу мақсатында жүргізілді.

Бірқатар авторлар тәрбиенің демократиялылығы, баланың автономиясын бақылау, шектеу және дұшпандық немесе кері қайтару сияқты үш мета өлшемді қамтитын базалық факторлық модельдің тұрақтылығын растады (Harbin & Madden, 1979; (Paulson, Schwemer, Afifi, & Bendel, 1977).

M.J. Paulson, G.T. Schwemer, A.A. Afifi, & R.B. Bendel зерттеулерінде (1977) ата-ана қатынасын зерттеу құралының сот арқылы анықталған зорлық-зомбылыққа бейім аналарды және зорлық-зомбылыққа бейім емес және балаларға арналған клиникаларда есепте тұрған аналардың салыстырмалы әлеуметтік-экономикалық мәртебесін бақылау іріктемесін ажырату қабілеті бағаланды.

Бұл ретте бірқатар мәдени іріктемелерде ана рөлімен, отбасылық иерархиямен және тұлғааралық шекаралармен байланысты факторларды мазмұндық толықтыруда айырмашылықтар байқалды (Rohner & Pettengill, 1985).

Теориялық үлгілерді ата-ананың бірқатар сипаттамаларын өлшеу арқылы тексеру қажеттілігіне байланысты, «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қасиеттері қайта қарастырылып, 23 тармақшада факторлық талдау негізінде қысқартылған нұсқасы әзірленді.

Ана тарапынан авторитарлық бақылау көрсеткіші, ананың ақыл-ой қабілетінің көрсеткіштерімен, тұлғалық қасиеттерімен, білім деңгейімен, жасымен, қолайсыз отбасылық жағдайлардың жиілігімен және балаларды тәрбиелеу әдістерімен байланысы, осы ағымдағы басқа да зерттеу жұмыстары үшін пайдалы болды (Stanton & Silva (1992).

Ресей психологиясында «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесі Т.В. Нещерет (2001) тарапынан бейімделіп, сынақтан өткізілді. Оған ата-ананың балаға және отбасындағы өмірге қарым-қатынасының әр түрлі жақтарына қатысты 23 шкала құралып, әр шкала 5 сұрақты қамтыды. Олардың ішінде 8 шкала отбасылық рөлге қатынасты, 15 шкала ата-ана-бала қатынастарын сипаттайды. Өз кезегінде бұл 15 шкала

келесі 3 топқа бөлінеді: 1 – баламен оңтайлы эмоциялық байланыс, 2 - баламен шамадан тыс эмоциялық арақашықтық, 3 - балаға шамадан тыс шоғырлану.

Әдістемеде өзара байланысты шкалалар бар. Тұжырымдар белгілі бір ретпен орналастырылған және жауап беруші оларға белсенді немесе ішінара келісім немесе келіспеушілік түрінде көзқарасын білдіруі тиіс: А - белсенді келісу; а - ішінара келісу; б - ішінара келіспеу; Б - толық келіспеу.

Қазіргі заманғы зерттеулер көрсеткендей, «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесі отбасының психологиялық ахуалын, тәрбиенің эмоциялық детерминантын және ата-ана ұстанымдарындағы гендерлік айырмашылықтарды талдаудың ең маңызды құралдарының бірі болып қала береді (Bornstein, 2012; Trommsdorff & Cole, 2011).

Икемділік пен тұжырымдамалық тереңдіктің арқасында әдістеме клиникалық, педагогикалық және кросс-мәдени психологияда, соның ішінде ата-аналардың балалар мен жасөспірімдердің стресске төзімділігі мен белгісіздікке толеранттылықтың қалыптасуына әсерін зерттеуде қолданылуын жалғастырады.

Қазақ тілді әдістемені бейімдеу кезеңдері

Психологиялық әдістемелерді бейімдеу және апробациялау процесі – түпнұсқа құралдың концептуалдық, лингвистикалық және психометриялық эквиваленттілігін қамтамасыз етуге бағытталған кешенді процедурасы. Бұл зерттеуде Е. Шеффер мен Р. Беллдің «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» (Parental Attitude Research Instrument (PARI) әдістемесінің қазақ тілді қысқартылған нұсқасын бейімдеу халықаралық стандарттарға сәйкес кезең-кезеңімен жүргізілді (Hambleton & Patsula, 1998; van de Vijver & Hambleton, 1996).

Бірінші кезеңде әдістеменің түпнұсқа нұсқасы тікелей және кері аударма арқылы өңделді. Лингвистикалық эквиваленттілікті қамтамасыз ету үшін психология саласында тәжірибесі бар, екі тілде де еркін сөйлейтін екі тәуелсіз аудармашы тартылды. Әдістеме тұжырымдамаларының семантикалық дәлдігіне және қазақстандық іріктемеге сәйкес мәдени контекстке аударма сәйкестігін сақтауға ерекше көңіл бөлінді.

Екінші кезеңде мазмұндық сараптама жүргізілді, оған тұлға психологиясы, психодиагностика және психолингвистика саласының мамандары қатысты. Сарапшылар әдістеме тармақтарын олардың мәдени релеванттылығы, түсініктілігі және концептуалдық адекваттылығы тұрғысынан талдады. Талқылау нәтижесінде мазмұндық құрылымды бұзбайтын аздаған редакциялық түзетулер енгізілді.

Үшінші кезеңде шағын іріктеме (N = 40) қатысқан пилоттық зерттеу жүргізілді. Бұл зерттеу тұжырымдарды қабылдаудағы ықтимал қиындықтарды анықтап, алдын ала психометриялық көрсеткіштерді бағалауға мүмкіндік берді. Пилоттық зерттеу нәтижесінде сауалнама құрылымы елеулі өзгерістерсіз сақталды. Келесі кезең қазақ тілді нұсқаның сенімділігі мен валидтілігін бағалауға бағытталды. Шкалалардың ішкі келісімділігі Кронбах α коэффициенті арқылы, конструктивтік валидтілік – эксплораторлық және конфирматорлық факторлық талдау арқылы бағаланды (Paulson et al., 1977).

Факторлық талдаудың мақсаты – шкалалардың негізгі құрылымын анықтау, яғни шкала тармақтары арасындағы корреляциялық заңдылықтарды түсіндіретін факторлардың санын және сипатын белгілеу. Бұл талдау әртүрлі тармақтардың

бір-бірімен қалай байланысатынын түсінуге және шкала өлшеп отырған ықтимал өлшемдерді анықтауға қажет. Факторлық талдау тармақтық талдау деректері үшін құнды толықтыру болатыны есептелді. Бұл талдаудың негізгі сұрағы: «Осы деректер арасындағы өзара байланыс үлгілері қандай?» (Rummel, 1967). Басқаша айтқанда, факторлық талдау айнымалылар жиынтығындағы жалпы өзгергіштік заңдылықтарын анықтаумен байланысты.

Статистикалық талдаудың тармақтық талдау процедурасынан айырмашылығы дифференциаланбаған процедура ретінде жүргізілуінде болды. Бұл талдаулар барысында шкалалардың валидтілігі мен сенімділігі расталғаннан кейін қосымша зерттеулер жүргізілді. Шкалалардың валидтілігі мен сенімділігін қамтамасыз ету ең басты маңызға ие, өйткені бұл шкалаларды қолдану арқылы алынатын кез келген кейінгі нәтижелердің сенімділігін қамтамасыз етеді. Тек осы негізгі сапалар расталғаннан кейін ғана деректердегі өзара байланыстарды тереңірек зерттеу үшін басқа аналитикалық процедураларды мағыналы түрде қолдануға болады.

Қалыпқа келтіру кезеңінде әдістеме ата-аналардың репрезентативтік іріктемесінде апробацияланды, бұл шкалалар бойынша қалыпты мәндерді, таралуын анықтауға және нәтижелерді интерпретациялау диапазондарын белгілеуге мүмкіндік берді.

Осылайша, «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қазақ тілді қысқартылған нұсқасын бейімдеу барысы лингвистикалық эквиваленттіліктен бастап статистикалық валидтілік пен сенімділікті тексеруге дейін барлық негізгі кезеңдерден өтті.

Потенциалды қатысушылар әлеуметтік желілер арқылы сауалнама жүргізу арқылы іріктелді, түрлі жас топтарын ыңғайлы таңдау мүмкіндігі қарастырылды. Зерттеу 2024 жылғы 8 қыркүйектен 2025 жылғы 28 наурызға дейін өткізілді.

Сандық талдауға кіріспес бұрын, іріктеменің көлемі алынған деректерді талдау үшін жеткілікті екені тексерілді. Д. Крамер (2007) пікірінше, факторлық талдау жүргізу үшін зерттеу іріктемесі кемінде 100 қатысушыдан тұруы тиіс; әр айнымалыға 5 бақылау жеткілікті. Pallant (2020) факторлық талдауға арналған іріктеме саны аталған элементтер санынан 10 есе көп болса жеткілікті деп есептейді. О.В. Митина (2001) бойынша, іріктеме көлемі ≥ 300 болуы керек, ал Tabachnick және Fidell (2015) 300 қатысушы көлемі факторлық талдау үшін жеткілікті деп көрсеткен. «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесі бойынша іріктеме саны 380 болғандықтан, факторлық талдаудың бастапқы шарттарының бірі орындалды. Деректер жиынтығында бос мәндердің бар-жоғы тексеріліп, ешқандай бос мәндер анықталмады.

Жиналған деректерді талдау үшін IBM SPSS Statistics 23 және Jamovi (Version 2.6) статистикалық бағдарламалары қолданылды (The jamovi project, 2024).

Зерттеу барысында «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қазақ тілді қысқартылған нұсқасының психометриялық мүмкіндіктерін тереңдетіп зерделеу үшін келесі зерттеу сұрақтары алға қойылды:

1) «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қазақ тіліне бейімделген қысқартылған нұсқасы қазақстандық іріктемеде жоғары ішкі үйлесімділік пен сенімділік көрсеткіштерін сақтай ала ма?

2) Қазақстандық ата-аналар іріктемесінде әдістеменің факторлық құрылымы қандай болмақ?

3) Алынған факторлық модель конфирматорлық талдау (CFA) арқылы тексергенде эмпирикалық деректерге сәйкестіктің қанағаттанарлық деңгейін көрсете ме?

Осы сұрақтарды негізге ала отырып, келесі зерттеу болжамдары ұсынылды:

Н1: «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қазақ тілді қысқартылған нұсқасы өте жоғары ішкі үйлесімділікке ие және оның тармақтары біртұтас концептуалды конструктіні өлшеуде жоғары сенімділік танытады.

Н2: Эксплораторлық факторлық талдау нәтижесінде қазақстандық ата-аналардың тәрбиелік ұстанымдарын сипаттайтын негізгі факторлар бөлініп шығады.

Н3: Конфирматорлық факторлық талдау әдістемесінің көпфакторлы құрылымының эмпирикалық деректерге сәйкестігін растайды.

1 - кесте. Қатысушылардың демографиялық сипаттамалары

Сипаттамалары	Саны	%
Жынысы		
Ер	18	4,7
Әйел	362	95,3
жасы		
18-24	84	22,1
25-34	180	47,4
35-44	100	26,3
55 және одан жоғары	16	4,2
Отбасылық жағдайы		
Некеде / үйленген	313	82,4
Қамқоршы, асырап алушы ата-ана	1	,3
Жесір	13	3,4
Дербес ажырасқан	42	11,1
Некеде емес, бірақ қатынастары бар	11	2,9
Отбасындағы балалар саны		
1	34	8,9
2	64	16,8
3	122	32,1
4	96	25,3
5	46	12,1
6	17	4,5
7	1	,3
Тұратын жері		
Алматы қ	200	52,6
Алматы облысы	131	34,5
Шығыс Қазақстан облысы	5	1,3
Астана қ.	1	,3
Түркістан облысы	9	2,4

Жамбыл облысы	12	3,2
Жетісу облысы	5	1,3
Қызылорда облысы	8	2,1
Маңғыстау облысы	2	,5
Шымкент қ.	5	1,3
Атырау облысы	1	,3
Батыс Қазақстан облысы	1	,3
Білімі		
Орта арнайы	218	57,4
Орта	78	20,5
Жоғары	84	22,1

Зерттеуге 380 респондент қатысты, олардың ішінде 4,7% ер адамдар, ал 95,3% әйелдер болды. Қатысушылардың жасы 18-24 жас аралығындағы респонденттердің пайыздық үлесі 22,1%-ды құрады, ал 25–34 жас аралығындағы тұлғалардың басым екенін көрсетті (барлығы 47,4%), ал 35–44 жас аралығындағы топ – 26,3%, ал 55 жастан асқан респонденттер – 4,2% құрады. Қатысушылардың отбасылық жағдайын талдау олардың 82,4%-ы некеде екенін көрсетті, сонымен бірге 11,1%-ы ажырасқан, 3,4%-ы жесір, 2,9%-ы некеде емес, бірақ араласатын адамдары бар, ал 0,3%-ы қамқоршы немесе асырап алушы ата-ана екені анықталды. Балалар саны бойынша таралу талдауы көрсеткендей, қатысушылардың 32,1%-ның үш баласы, 25,3%-ның төрт, 16,8%-ның екі, 12,1%-ның бес, 8,9%-ның бір, 4,5%-ның алты, ал 0,3%-ның жеті баласы бар.

Респонденттердің тұратын жері бойынша көбінесе Алматы қаласы - 52,6% және Алматы облысы - 34,5% көрсеткіштері басым болды. Қалған аймақтарда қатысушылар саны әрқайсысында 5%-дан аз: Шығыс Қазақстан облысы – 1,3%, Шымкент қ. - 1,3%, Жетісу облысы - 1,3%, Түркістан облысы - 2,4%, Жамбыл облысы - 3,2%, Қызылорда облысы - 2,1%, Маңғыстау облысы - 0,5%, Астана қ., Атырау және Батыс Қазақстан облыстары – әрқайсысында 0,3%.

Қатысушылардың білім деңгейі бойынша орта арнайы білімді тұлғалар саны басым (57,4%), одан кейін орта арнайы білімділер - 20,5% және жоғары білімділер - 22,1%.

Нәтижелер және оларды талқылау

Ата-аналардың көзқарасы арқылы отбасы өмірін зерттейтін «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің (Е. Шеффер және Р. Белл) қазақ тілді қысқартылған нұсқасы бойынша көрсеткіштердің таралу сипаттамаларын бағалау үшін орташа мән, медиана, мода, стандартты ауытқу, сондай-ақ асимметрия және эксцесс көрсеткіштері сынды барлық негізгі статистикалық өлшемдер есептелді.

Деректер қалыпты үлестіруге сәйкес болуы тиіс, ол факторлық талдаудың ең маңызды бастапқы шарттарының бірі саналады (Erdogan & Donmez, 2019). Осы мақсатта асимметрия мен эксцесс мәндері, сондай-ақ экстремалды мәндердің болуы зерттелді. Орташа мән $M = 3,09$ құрады. Медиана (3,20) және мода (3,50) отбасы өмірін бағалауда оң бағалауға бейімділікті растайды, сонымен қатар ең жиі берілген жауаптар

жақсы қабылдауға қарай ығысып тұрғанын көрсетеді. Стандартты ауытқу ($SD = 0,88$) жауаптардың орташа дәрежедегі вариативтілігін көрсетті. Асимметрияның теріс мәні ($-0,72$) және асимметрияның стандартты қателігі ($0,13$) таралудағы маңызды ығысу оң бағалауға қарай екенін көрсетеді. Экссесс нөлге жақын ($-0,01$) және оның стандартты қателігі ($0,25$) таралудың қалыпты екенін, шкаланың шеткі мәндерінде айқын шоғырланған мәндердің жоқтығын білдіреді. Қалыпқа келтіру тестінің нәтижесі бойынша асимметрия мен экссесс мәндері ± 2 шегінде болғандықтан қалыпты таралуды көрсетті (George & Mallery, 2010).

Бұл нәтижелер «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесін қазақ тілді контекске қысқартылған нұсқада бейімдеудің бара-бар екенін растайды.

Алдағы уақытта субшкалаларды тереңірек зерттеу және бағалаулар вариативтілігіне әсер ететін факторларды анықтау арқылы қазақ тілді ортадағы отбасы қатынастарын қабылдаудың толық бейнесін алу мақсатқа сай болар еді.

Шкаланың сенімділігі және ішкі үйлесімділігі

Талдау жалпы жиналған үлгінің 100% құрады. Барлық бақылаулардың сақталуы іріктеменің зерттеу міндеттері аясында репрезентативті екенін және алынған нәтижені мақсатты популяцияға негізді түрде таратуға болатынын көрсетеді.

Ішкі үйлесімділік әдістемесінің өте жоғары сенімділік деңгейін көрсетті. альфа Кронбах коэффициенті $0,971$ құрады. Бұл көрсеткіш психологиялық өлшеу құралдары үшін қабылданған минималды шек ($0,7-0,8$) деңгейінен айтарлықтай жоғары болып, шкала тармақтарының жоғары ішкі үйлесімділігін және олардың бірдей психологиялық конструктіні өлшей алу қабілетін көрсетеді.

Сауалнама тармақтарының статистикалық талдауы көрсеткендей, шкалалар бойынша орташа мәндер $2,01-3,75$ аралығында өзгеріп, қатысушылардың әртүрлі деңгейдегі келісімін немесе тиісті көзқарастар мен сипаттамалардың көрінісін көрсетеді. Ең жоғары орташа көрсеткіштері бар бірнеше тармақ байқалды, олар позитивті көзқарастарды, қабылдауда жоғары үйлесімділікті және мінез-құлықтағы тұрақтылықты көрсетеді (мысалы, T.006 - $3,75$; T.047 - $3,71$; T.041 - $3,69$; T.011 - $3,67$). Бұл іріктемеде психологиялық немесе әлеуметтік жағынан оң сипаттамалары айқын респонденттердің басым екенін көрсетуі мүмкін.

Ең төмен орташа мәндері бар тармақтар (мысалы, T.085 - $2,01$; T.032 - $2,08$; T.081 - $2,20$; T.021 - $2,32$) байқалды, олар қиындықтар, қанағаттанбаушылық немесе жағымсыз тәжірибе туралы ақпарат береді. Ол сипаттамалардың салыстырмалы түрде аз таралғанын немесе қатысушылардың оларды мойындауға дайын еместігін көрсетуі мүмкін.

Жалпы алғанда, алынған көрсеткіштер құралдың теңгерімділігін растайды – келісімге әкелетін тармақтарды да, сондай-ақ респонденттердің әртүрлі пікірлерін көрсететін тармақтарды да қамтиды. Соның негізінде жауаптардың айырмашылықтарын түсіндіретін латентті факторларды анықтауға мүмкіндік береді және келесі факторлық талдау кезінде жоғары ақпараттылықты қамтамасыз етеді.

Алынған көрсеткіштер құрастырылған сауалнама жоғары ішкі үйлесімділікке ие екенін және оны ғылыми зерттеулерде, сондай-ақ психологиялық немесе әлеуметтік диагностикада сенімді құрал ретінде қолдануға болатынын растайды.

Шкаладағы жоғары ішкі үйлесімділіктің анықталғанын ескере отырып, келесі талдау кезеңіне – факторлық талдауға көшу орынды деп саналады. Бұл қадам өлшенетін конструктінің латенттік құрылымын анықтауға, факторлардың санын және мазмұнын белгілеуге, сондай-ақ жеке тармақтардың үлкен мәндік блоктарға қалай біріктірілетінін бағалауға мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл алынған мәліметтерді тереңірек түсінуге және зерттеу теориялық моделінің тұрғысынан құрал құрылымын негіздеуге жол ашады.

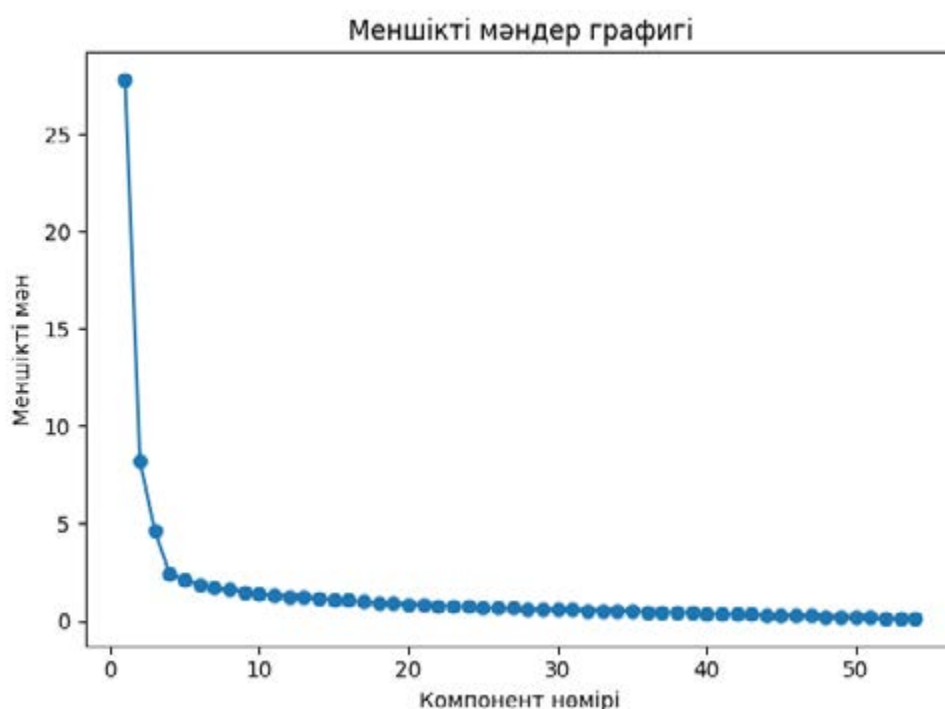
Факторлық талдауды жүргізбес бұрын бастапқы деректердің қолдануға жарамдылығы алдын ала бағаланды, өйткені факторлық модельдеу нәтижелерінің дұрыстығы мен интерпретациясы іріктемедегі айнымалылардың өзара байланысын қатысты болады. Бұл кезеңде көрсеткіштер арасындағы қажет корреляция деңгейі тексеріледі, сондай-ақ корреляциялық матрицаның бірлік матрицаға ұқсас болмауы тексеріледі. Осы мақсатта Кайзер–Майер–Олкин (КМО) іріктеме жарамдылығы коэффициенті және Бартлетт сфералық критерийі есептелді.

Деректердің факторлық талдауға жарамдылығын тексеру нәтижесінде КМО коэффициенті 0,92 құрап, бұл Кайзер классификациясы бойынша «өте жоғары» деңгейге сәйкес келеді және айнымалылардың жоғары өзара байланысын, тұрақты факторлық құрылымды бөліп шығару үшін жеткілікті екенін көрсетеді. Бартлетт сфералық критерийі статистикалық мәнді болды ($\chi^2 = 23355,500$; $df = 6555$; $p < 0,001$), нәтижесінде айнымалылар арасындағы маңызды корреляциялардың бар екенін растайды. Осылайша, КМО және Бартлетт критерийінің мәндері факторлық талдауды қолданудың орынды және негізді екенін көрсетеді.

Бастапқы бірлік көрсеткіштері 1,0-ге тең болды, нәтижесінде факторлар бөлінбей тұрғандағы айнымалылардың толық дисперсиясын көрсетеді. Әрбір айнымалының бөлінген факторлар арқылы түсіндірілген дисперсия үлесі келтірілген. Бұл мәндер 0,553-тен 0,751-ге дейін өзгеріп, айнымалылардың факторлық құрылымды интерпретациялау үшін жеткілікті дәрежеде түсіндірілгенін растайды.

Факторлардың санын анықтау және олардың жалпы вариативтілікке үлесін бағалау мақсатында басты компоненттер әдісімен жалпы дисперсияға талдау жүргізілді. Меншікті мәндер критерийі 1-ден жоғары болатын факторлар критерийіне сәйкес модель жалпы дисперсияның 65,06%-ын бірлесіп түсіндіретін 27 факторды қамтыды. Ең үлкен үлес бірінші компонентке тиесілі (24,15%), бұл мәліметтерде айқын латенттік құрылымның бар екенін көрсетеді. Екінші және үшінші компоненттер сәйкесінше 7,05% және 3,90% үлесін түсіндіреді, одан кейінгі факторлардың үлесі біртіндеп төмендейді. Мұндай дисперсияның құрылымы зерттелетін құбылыстың көпөлшемді сипатын растайды және бірнеше факторды одан әрі интерпретациялаудың негізділігін көрсетеді.

Факторлардың оңтайлы санын визуалды анықтау үшін меншікті мәндердің графигі (scree plot) салынды, ол меншікті мәндердің шамасының компонент санына тәуелділігін көрсетеді. Мұндай графикалық әдіс қисықтың «сыну» сәтін визуализациялауға мүмкіндік береді, бұл жалпы дисперсияға айтарлықтай үлес қосатын факторлардан минималды ақпараттылығы бар факторларға ауысуды көрсетеді. Алынған графикті талдау сандық критерийлер негізінде алынған нәтижелерді қосымша растауды қамтамасыз етеді және модельге енгізілген факторлардың санын таңдауға негіз болады.

Сурет 1. Меншікті мәндер графигі

Меншікті мәндер графигі (Кайзер критерийі) компоненттер бойынша дисперсияның таралуын көрнекі түрде көрсетіп, алынатын факторлардың оңтайлы санын анықтауға мүмкіндік береді. Графикте бесінші компоненттен кейін қисықтың өткір бұрылысы айқын байқалады, бұл кейінгі факторлардың жалпы дисперсияға қосқан үлесінің едәуір төмендегенін көрсетеді. Алғашқы бес фактордың меншікті мәндері 1-ден жоғары, бұл Кайзер критерийіне сәйкес келеді және олардың статистикалық маңызды екенін растайды. Меншікті мәндер графигі бесінші компоненттен кейінгі айқын бұрылысты көрсетті, бұл модельді бес фактормен шектеуге мүмкіндік берді, олар ата-ана ұстанымдарының негізгі өлшемдеріне сәйкес келіп, әдістеменің түпнұсқа нұсқасында көрсетілген.

Қазақ тіліндегі бейімделген Е. Шеффер мен Р. Беллдің «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінде ана көзімен отбасылық өмірді қабылдауды көрсететін құрылымды анықтау және негізгі факторларды белгілеу үшін басты компоненттер әдісімен факторлық талдау жүргізілді. Әр айнымалының бөлінген факторларға жүктеме коэффициенттері айнымалылардың қай фактормен тығыз байланысты екенін анықтауға және зерттелетін конструкт аясында мағыналық топтарды негізді түрде бөлуді қамтамасыз етеді.

Компоненттер матрицасы 27 факторды көрсетті, алайда интерпретациялау үшін деректер вариативтілігінің айтарлықтай бөлігін түсіндіретін алғашқы бірнеше компонент таңдалды.

Бірінші компонент айнымалылардың жоғары шоғырымен сипатталады (жүктемелер 0,4-0,65 аралығында), бұл аналар қабылдайтын отбасылық өмірдің негізгі аспектілерін біріктіретін жалпы фактордың бар екенін көрсетеді. Бұл факторға эмоциялық

қанағаттану, отбасыдағы коммуникация сапасы, сондай-ақ отбасы мүшелері арасындағы қолдау мен өзара түсіністік деңгейін көрсететін айнымалылар кіреді. Жоғары жүктеме коэффициенттері осы өлшемдердің қазақ тіліндегі әдістеме нұсқасында отбасылық қатынастарды қабылдауда орталық мән екенін көрсетеді.

Екінші және үшінші компоненттер неғұрлым сараланған құрылымды көрсетеді. Екінші факторға отбасылық өмірдегі қақтығыстар мен стресс аспектілерімен байланысты айнымалылар кіреді, яғни жұбайлар арасындағы өзара әрекеттесудегі шиеленіс пен қиындықтарды көрсетеді. Жүктемелер 0,3-0,5 аралығында болып, белгілердің компонентпен орташа байланысын білдіреді және респонденттер арасында бұл мәселенің көріну деңгейінің әртүрлілігін көрсетуі мүмкін. Үшінші фактор отбасылық рөлдер мен міндеттердің бөлінуіне байланысты айнымалыларды біріктіріп, отбасыдағы әділдік пен жауапкершілікке қатысты қабылдауды көрсетеді.

Көптеген айнымалылар кейінгі компоненттерде орташа жүктемелерге ие, бұл аналардың қабылдауында отбасылық аспектілердің әртүрлілігін көрсететін қосымша арнайы құрылымдардың бар екенін білдіреді. Бұл нәтижелер бейімделген әдістеменің бастапқы құралдың көпөлшемділігін сақтайтынын, сонымен қатар қазақ тіліндегі аудиторияның мәдени және тілдік ерекшеліктерін ескеретінін растайды.

Жалпы алғанда, бейімделген «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің факторлық құрылымы қазақ тіліндегі контексте отбасылық өмірді қабылдауды бағалау үшін бара-бар және валидті екендігін көрсетеді. Алынған деректер бұл құралды әрі қарай диагностика және зерттеу мақсаттарында, сондай-ақ отбасыларға психологиялық қолдау бағдарламаларын әзірлеуде пайдалануға мүмкіндік береді.

Белгіленген факторларды дәлірек интерпретациялау үшін факторларды варимакс әдісімен және Кайзердің қалыпқа келтіру үшін айналдыру әдісі жасалынды. Бұл тәсіл факторлық құрылымның айқындылығын арттыруға және айнымалыларды компоненттерге бірмәнді түрде бөлуге мүмкіндік берді. Айналдырылған компоненттер матрицасы (2-кестеде көрсетілген) факторларды айналдырудан кейін айнымалылардың бөлінген факторларға жүктемелерін көрсетеді, бұл мағыналық топтарды анықтауды жеңілдетеді және әр фактордың интерпретациясын нақтылауға көмектеседі. Айналдыру әдісі 65 итерациядан кейін тұрақталды, бұл алынған факторлық құрылымның тұрақтылығын растайды.

2-кесте. «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесі бойынша зерттеушілік факторлық талдау нәтижелері

Тармақтар	1-фактор	2-фактор	3-фактор	4-фактор	5-фактор
100. Қатаң тәртіппен тәрбиеленген балалар бақыттырақ болады.	,714				
65. Жоспарлауды тек ана ғана жасауы керек, өйткені тек ол ғана үй шаруасын қалай жүргізу керектігін біледі.	,709				

31. Балаға қатысты қатаң тәртіп оның күшті мінезін қалыптастырады.	,700				
49. Әйел үй шаруасы мен ойын-сауықтың арасынан таңдау жасауы керек.	,624				
21. Егер ата-аналар балаларының істеріне көбірек қызығушылық танытса, балалар жақсырақ және бақыттырақ болар еді.	,585				
111. Әйел тұрмысқа шыққанда, отбасылық істерді басқаруға мәжбүр болатынын түсінуі керек.	,583				
47. Балада өз көзқарастары болуы керек және оларды еркін білдіру мүмкіндігі болуы тиіс.		,696			
69. Ақылды ана баласы туғанға дейін де, одан кейін де жақсы жағдайда болу үшін барлық мүмкіндікті жасайды.		,684			
98. Ананың басты қамқорлығы – баланың амандығы мен қауіпсіздігі.		,677			
54. Мінез-құлық нормаларына құрметпен қарауды үйренген балалар жақсы, тұрақты және құрметке ие адамдар болып өседі.		,669			
84. Бала өз міндетін орындаған кезде, ол дұрыс жолда және бақытты болады.		,659			
103. Балалардың алғашқы міндеті - ата-аналарына сенім білдіру.		,646			
82. Жағымсыз құбылыстардың бірі – аналардың әдетте сүйікті ісімен айналысуға бос уақыттары болмайды.			,603		
32. Аналар балаларының қасында болудан соншалықты шаршайды, тіпті оларға енді бір минут та шыдай алмайтындай көрінеді.			,587		

13. Үй шаруасымен айналысатын ана үшін ең қиын нәрсе – өзінің тұрмыстық міндеттерінен босай алмайтындығын сезіну.			,541		
6. Кішкентай сәбиді жуындыру кезінде оны құлап қалмауы үшін әрдайым мықтап ұстау керек.				,678	
24. Балалар отбасылық өмір туралы өз пікірлерін білдіруге ықпал ету керек, тіпті олар отбасының өмірі дұрыс емес деп есептесе де.				,535	
5. Балалар ата-аналарының олар үшін көп нәрсе жасайтынын түсінуі керек.				,523	
87. Балаларды тәрбиелеудегі ең күрделі сәттердің бірі - жыныстық мәселелер.					,685
40. Ер адамдар эгоист болғысы келмесе, отбасылық өмірге қатысуы керек.					,652
42. Егер әйел өз мәселелерін өз бетінше шешуге жеткілікті дайын болса, бұл балалар мен күйеуі үшін де жақсы.					,609

Негізгі компоненттер әдісімен және варимакс айналдыруы арқылы жүргізілген құрылымдық факторлық талдау нәтижесінде «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің көрсеткіштері бойынша дисперсияның негізгі үлесін түсіндіретін мағыналық тұрғыдан маңызды бес фактор бөлінді.

Бірінші фактор 100-тармақ, 65-тармақ, 31-тармақ, 49-тармақ, 21-тармақ, 111-тармақ айнымалыларының жоғары жүктемелерімен сипатталады (факторлық жүктемелер 0,50-0,72 аралығында). Мағыналық жағынан бұл фактор жоғары қамқорлыққа, құрбандыққа және ана ретінде өзін құрбан етуіне бағытталғанын көрсетеді, яғни авторлардың «Ананың шамадан тыс қамқорлығы» шкаласына сәйкес келеді. Бұл факторға топталған сұрақтар ананың баласына толықтай бағытталып, оның ойларын білуі, қиыншылықтардан қорғауы және өмірін бақылауы тиіс деген сенімдерге қатысты.

Екінші факторға 47-тармақ, 69-тармақ, 98-тармақ, 54-тармақ, 84-тармақ, 103-тармақ кіреді, жүктемелері 0,65-0,70 аралығында. Бұл фактор қатаң бақылау мен тәртіпке, талапшылдыққа және баланың тәрбиесінде авторитарлық қатынастың бағытын көрсетеді. Бұндай айнымалылар ата-аналардың бағыну, ереже мен нормаларды орындау қажеттілігіне деген сенімін білдіреді, сондықтан бұл фактор «Тәрбиедегі авторитарлық ұстаным» деп аталады.

Үшінші фактор 82-тармақ, 32-тармақ және 13-тармақ айнымалыларын қамтиды (жүктемелер 0,54-0,60) және аналық міндеттерден туындайтын эмоциялы шаршау мен

жүктемені қабылдау ретінде интерпретацияланады. Бұл компонент эмоциялы күйзеліс, қанағаттанбаушылық және жеке ресурстардың жоғалуын көрсетеді. «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің бастапқы құрылымында бұл фактор «Отбасылық шаршау және шиеленіс» шкаласына сәйкес келеді.

Төртінші фактор 24-тармақ, 6-тармақ және 5-тармақ арқылы көрсетілген (жүктемелер 0,52-0,68) және отбасындағы серіктестік өзара әрекеттесу мен рөлдерді бөлу бағытына сәйкес келеді. Мұнда жұбайлардың тәрбие, үй шаруасы және шешім қабылдау мәселелерінде өзара қатысуы маңызды болғандықтан, оны «Демократиялық ұстаным және ынтымақтастыққа бағдар» факторы деп атауды жөн көрдік.

Бесінші факторға 87-тармақ, 40-тармақ және 42-тармақ кіреді (жүктемелер 0,61-0,69). Бұл айнымалылар ата-аналардың гендерлік рөлдердің теңдігі мен икемділігіне, әрбір отбасы мүшесінің, соның ішінде баланың, дербестігі мен жауапкершілігін мойындауына бағытталған ұстанымдарын көрсетеді. Осылайша, бұл фактор «Жыныстық рөлдердің икемділігі және отбасылық автономия» деп интерпретацияланады.

Жалпы алғанда, бөлінген бес фактор «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қазақ тіліндегі бейімделуінде анықталған негізгі мағыналық өрістерді көрсетеді. Алынған құрылым ішкі сәйкестілік пен конструктивті валидтілікті растайды, бұл сауалнаманы кейінгі конфирматорлық факторлық талдау (CFA) жүргізу және модельдің тәуелсіз таңдаудағы тұрақтылығын тексеру үшін негіз ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

«Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесін негізгі компоненттер әдісімен және варимакс айналдыруымен талдау нәтижесінде айнымалылардың маңызды бөлігі дисперсияның едәуір бөлігін түсіндіретін бес мағыналық тұрғыдан интерпретацияланатын факторға біріктірілді. Меншікті мәндер графигі (scree plot) бесінші компоненттен кейін айқын сынықты көрсетті, бұл кейінгі конфирматорлық талдау үшін бес факторды сақтау тиімділігін растайды. Ең жоғары факторлық жүктемелер ($\geq 0,50$) бөлінген факторларды салыстырмалы түрде тәуелсіз мағыналық блоктар ретінде интерпретациялауға мүмкіндік беріп, отбасылық рөлдер мен тәрбие стратегияларын қабылдаудың әртүрлі аспектілерін көрсетеді.

Бірінші фактор шамадан тыс қорлыққа, артық бақылауға және ананың баланың ішкі өмірі туралы барлығын білгісі келетін ниетіне байланысты тармақтарды біріктіреді. Аталмыш айнымалылар бойынша жоғары жүктемелер ата-аналардың симбиотикалық тәуелділікке, эмоциялы бірігуге деген қажеттілігін және бала-ата-ана қатынасында үстемдікке ұмтылысын көрсетеді. Сол үшін бұл факторды шартты түрде «Ананың шамадан тыс қамқорлығы» деп атауды жөн көрдік.

Екінші фактор балаға қатысты тәртіп, қатаң нормалар және талапшылдыққа бағытталған ата-аналық ұстанымды сипаттайтын тармақтарды қамтыды. Мұнда бақылаудың, бағынудың және бағыныштылықтың тәрбиелік құндылығына деген сенім көрініс табады, біз оны «Тәрбиедегі авторитарлық ұстаным» факторының сипаттамасына сәйкес келеді деп ұйғардық.

Үшінші фактор эмоциялық шаршау, отбасылық міндеттерден туындайтын жүктемені сезіну және жеке кеңістік тапшылығын көрсететін тармақтардан құралғандықтан әрі ана рөлі мен әйелдің жеке қажеттіліктері арасындағы рөлдік кернеуді бейнелейтіндіктен оны «Отбасылық шаршау және шиеленіс» деп интерпретацияладық.

Төртінші фактор өзара түсіністік, отбасылық мәселелерді бірге талқылау және баланы тұлға ретінде қабылдаудың маңыздылығын көрсететін ұстанымдарды біріктіреді. Бұл тармақтар бойынша жоғары жүктемелері бар компонентті «Демократиялық ұстаным және ынтымақтастыққа бағдар» деп анықтауға мүмкіндік береді, бұл ата-аналардың тең қатынастарға ұмтылысын және баланың автономиясын қолдауды сипаттайды.

Бесінші фактор отбасындағы тең рөлдерді мойындау, мүшелердің автономиясын және дербестігін қолдау, сондай-ақ отбасылық міндеттерді бөлу икемділігін көрсетеді. Осылайша, бұл фактор «Жыныстық рөлдердің икемділігі және отбасылық автономия» деп интерпретацияланады, ол ата-аналардың жауапкершілікті дамытуға, өзара құрметке және серіктестік қатынастарға бағытталған прогрессивті ұстанымдарын көрсетеді.

Осылайша, айналдырылған матрица құрылымы «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің концептуалды моделіне сәйкес бес тұрақты фактордың бар екенін растайды. Алынған нәтижелер тармақтардың жеткілікті факторлық тазалығын көрсетеді және анықталған құрылымды теориялық модельмен салыстыру үшін конфирматорлық факторлық талдау кезеңіне көшуге мүмкіндік береді.

Эксплораторлық (құрылымдық) факторлық талдау нәтижелеріне сүйене отырып, конфирматорлық факторлық талдау (CFA) жүргізуге арналған концептуалды модель құрылды. Факторлардың санын эмпирикалық критерий ретінде анықтау үшін меншікті мәндер графигі (Кеттелл критерийі) қолданылды, онда бесінші компоненттен кейін қисықтың айқын сынуы байқалды. Бұл нәтиже «Айналдырылған компоненттер матрицасы» кестесінің мазмұндық интерпретациясымен сәйкес келеді, онда алғашқы бес фактор айқын теориялық және эмпирикалық негізге ие.

Анықталған бес жасырын фактор CFA моделінің негізін құрады, себебі олардың әрқайсысы ата-аналардың отбасылық өмірді қабылдауындағы жеке өлшемді көрсетеді және «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің бастапқы тұжырымдық мазмұндық бөліміне сәйкес келеді.

Факторлардың әрқайсысы модельдің теориялық және статистикалық орнықтылығын қамтамасыз ететін тиісті компонентте ең көп факторлық жүктемесі ($> 0,50$) бар әдістеменің тармақтары арқылы операцияландырылды.

Аталған тармақтар «Айналдырылған компоненттер матрицасы» кестесінен таңдалып, бақыланатын айнымалылар ретінде CFA құрылымына енгізілді.

Осылайша, конфирматорлық талдау моделі ата-аналардың отбасылық өмірді қабылдауындағы көпөлшемді құрылымды көрсетеді және анықталған факторлардың Е. Шеффер мен Р. Беллдің бастапқы теориялық тұжырымдамасымен сәйкестігін, сондай-ақ олардың қазақ тілді таңдауында қолданылуын тексеруге мүмкіндік береді.

CFA моделіне эксплораторлық талдау кезеңінде анықталған бес жасырын фактор енгізілді. Әр фактор айналдырылған компонент матрицасында ең жоғары жүктемелерге ие индикаторлармен (тармақтармен) ұсынылды.

Алынған стандартталған факторлық жүктемелер 0,17-0,81 аралығында өзгеріп, жеке тармақтардың жасырын конструкцияларға әртүрлі дәрежеде үлес қосатынын көрсетеді. Көптеген көрсеткіштер жоғары мәндерге ие болып, $p < .001$ деңгейінде статистикалық маңызды болды, нәтижесінде таңдалған айнымалылардың теңгерімділігін растайды.

Жалпы, конфирматорлық факторлық талдау нәтижелері ұсынылған бесфакторлы модельдің статистикалық сипаттамалары қанағаттанарлық және «Отбасылық өмір

ата-ана көзімен» әдістемесінің теориялық тұжырымына сәйкес келетінін көрсетті. Тармақтардың маңызды факторлық жүктемелері модельдің конструктивті валидтілігін және қазақ тілді контексте ата-аналардың отбасылық өмірді қабылдау ерекшеліктерін бағалау үшін қолданылу мүмкіндігін растайды.

Түрлі факторлардың өзара байланысы бұл модельдің қисынды екенін және зерттеліп жатқан мәселені толық сипаттай алатынын көрсетеді. Жасырын айнымалылар өзара байланысты жүйені құрайды, онда ата-ана қатынастарының эмоциялы, когнитивті және мінез-құлық аспектілері отбасылық өмірді қабылдаудың тұтас моделіне біріктірілген.

Модельдің деректерге сәйкестігін бағалау үшін хи-квадрат (χ^2) статистикасын қолдана отырып, нақты сәйкестік тесті жүргізілді. Факторлық құрылымның бара-бар екенін бағалау үшін сәйкестік критерийі χ^2 (хи-квадрат) қолданылды. Алынған мәндер $\chi^2 = 659,289$ еркіндік дәрежесімен $p < .001$ аралығында мәнді болды. Модельдің деректерге толық сәйкестігі туралы болжам жоққа шығарылды. Бірақ бұған χ^2 критерийінің таңдау тобының көлеміне сезімталдығы себеп болуы ықтимал. Қатысушылар саны көп болғанда, бұл көрсеткіш тіпті маңызды емес айырмашылықтарға да сезімталдығын байқатады. Сондықтан модельдің бара-барлығын интерпретациялауда тек χ^2 көрсеткішіне негізделмей, эмпирикалық деректерге ұсынылған факторлық құрылымның жақындығын көрсететін басқа сәйкестік көрсеткіштерімен (CFI, TLI, RMSEA, SRMR және т.б.) толықтырылуы тиіс. Дегенмен, алынған χ^2 мәні модельдің жалпы деректер құрылымын қабылдауға болатын деңгейде көрсететінін айтады, алайда идеалды сәйкестікпен салыстырғанда статистикалық маңызды ауытқулар бар.

Егер қосымша модель сәйкестігі көрсеткіштері (CFI > 0.90, RMSEA < 0.08 және т.б.) рұқсат етілген шектерде болса, бұл χ^2 -тестінің ресми маңызды болуына қарамастан, факторлық құрылымның қанағаттанарлық сапасын растай алады.

Модельдің сәйкестік сапасын бағалау үшін стандартты көрсеткіштер: жуықтаудың орташа квадраттық қателігі (RMSEA) 90% сенімділік интервалымен салыстырмалы сенімділік индексі (CFI), Такер–Льюис индексі (TLI) қолданылды. CFI және TLI мәндері 0.90 жоғары, RMSEA 0.08 төмен болған жағдайда модельдің деректерге жақсы сәйкестігін көрсетеді. Зерттелген модель үшін есептелген сәйкестік көрсеткіштері 3-кестеде ұсынылған.

3-кесте. Модельдің сәйкестік көрсеткіштері

			RMSEA 90% CI	
CFI	TLI	RMSEA	Төменгі	Жоғарғы
0,959	0,952	0,0581	0,0522	0,0639

3-кестедегі конфирматорлық факторлық талдау нәтижелері модельдің эмпирикалық деректерге жеткілікті дәрежеде сәйкес келетінін көрсетеді. Салыстырмалы сәйкестік индексі CFI = 0,959 және Такер–Льюис индексі TLI = 0,952 шекті мән 0,95-тен жоғары болып, модельдің деректерге сәйкестігі жоғары екенін және оның құрылымының бара-бар екенін растайды. RMSEA = 0,081 мәні модельдің деректерге орташа, бірақ қабылданатын жақындығын көрсетеді (Browne & Cudeck, 1993), себебі 0,08-ге дейінгі

мәндер қанағаттанарлық деп есептеледі. PNFI = 0,804 индексі де модельдің тұрақтылығы мен парсимониялық сипатын көрсетіп, оның күрделілігі мен сәйкестігі арасындағы тепе-теңдікті айқындайды. Осылайша, көрсеткіштердің жиынтығы (CFI, TLI, RMSEA, PNFI) «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қазақша қысқартылған нұсқасының құрылымдық валидтілігі жеткілікті жоғары екенін және оны ата-аналардың ұстанымдарын және балаға қатынасын зерттеу үшін одан әрі талдау кезінде пайдалануға болатынын көрсетеді.

Осылайша, анықталған факторлар ата-ана ұстанымдарының көпдеңгейлі құрылымын көрсетеді – авторитарлық бақылаудан бастап демократиялық-ізгілендіруші және эгалитарлық бағыттарға дейін, нәтижесінде қазіргі заманғы отбасы құндылықтар контекстінде ата-аналық позицияны кешенді сипаттауға мүмкіндік береді.

Анықталған факторлар жиынтығы зерттелетін психологиялық конструктың көпдеңгейлі құрылымын көрсетеді, онда когнитивтік, эмоциялық, мінез-құлықтық, әлеуметтік және мотивациялық компоненттер өзара байланыста, бірақ салыстырмалы автономияны сақтай отырып интеграцияланған. Мұндай факторлық конфигурация феноменнің көпөлшемді сипатын растайды және оның құрылымдық ұйымдасуына қатысты теориялық тұжырымдармен сәйкес келеді.

Жүргізілген ғылыми зерттеу жұмысының нәтижелерін қорытындылай келе, көзделген зерттеу сұрақтарына толық жауап алынды және ұсынылған болжамдар статистикалық тұрғыдан негізделді.

Зерттеу барысында алға қойылған болжамдарды статистикалық талдау нәтижелерімен салыстыру барысында келесідей тұжырымдар жасалды:

Бірінші болжам (H1) бойынша: Әдістеменің ішкі үйлесімділігіне қатысты болжамымыз толықтай расталды. Кронбах alpha коэффициентінің 0,971 деңгейінде болуы – психологиялық өлшеу құралдары үшін өте жоғары көрсеткіш. Бұл қазақ тіліне аударылған 115 тармақтың барлығы дерлік ортақ концептуалды бағытты біртұтас жүйе ретінде өлшей алатынын дәлелдейді. Жекелеген тармақтарды алып тастаудың коэффициент мәніне елеулі әсер етпеуі құралдың ішкі құрылымының бекемдігін көрсетеді.

Екінші болжам (H2) бойынша: Эксплораторлық факторлық талдау (EFA) нәтижесінде бес негізгі латентті фактордың бөлініп шығуы – болжамымыздың дұрыстығын айқындады. «Ананың шамадан тыс қамқорлығы» және «Тәрбиедегі авторитарлық ұстаным» факторларының жоғары жүктемемен көрінуі – қазақстандық іріктемеде бала тәрбиесіне деген жауапкершіліктің жоғары болуымен қатар, бақылау мен тәртіпке бағытталған дәстүрлі ұстанымдардың әлі де сақталғанын аңғартады. Сонымен қатар, «Отбасылық шаршау және шиеленіс» факторының бөлінуі аналардың рөлдік жүктемесі мен эмоциялық қажеттіліктері арасындағы қайшылықты статистикалық тұрғыдан растады. Бұл нәтижелер «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің бастапқы авторлық моделімен мағыналық тұрғыдан үйлеседі.

Үшінші болжам (H3) бойынша: Конфирматорлық факторлық талдау (CFA) арқылы бес факторлы модельдің эмпирикалық деректерге сәйкестігі тексерілді. CFI (0,959) және TLI (0,952) индекстерінің 0,95-тен жоғары болуы ұсынылған модельдің теориялық тұрғыдан мінсіз екенін, ал RMSEA (0,081) көрсеткіші модельдің деректерге қанағаттанарлық деңгейде жақындығын көрсетті. Бұл – әдістеменің қазақ тілді нұсқасын ғылыми

зерттеулерде де, тәжірибелік диагностикада да (мысалы, отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу жобаларында) сенімді құрал ретінде пайдалануға болатынын толық негіздейді.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қазақша нұсқасының факторлық құрылымының бара-бар екенін растайды, нәтижесінде оның Қазақстандағы таңдамалы топ жағдайында тұжырымды және эмпирикалық валидтілігін көрсетеді.

Құрылымдық және растайтын факторлық талдау барысында бес латентті факторлары бар модель сауалнаманың тармақтары арасындағы меншікті байланысты ең дәл сипаттайтыны анықталды. Бесінші компоненттен кейін меншікті мәндердің графигіндегі күрт сынуы, сондай-ақ факторлық жүктемелер мен ұштасу коэффициенттерінің мәндері анықталған құрылымның орнықтылығын растайды. Көптеген тармақтардың жоғары факторлық жүктемелері (0,65-тен 0,81-ге дейін) өлшенген конструкциялардың ішкі үйлесімділігін көрсетеді және Е. Шеффер мен Р. Беллдің бастапқы әдістемесінің теориялық қағидаларымен сәйкес келеді.

Модельдің сәйкестік көрсеткіштері қиыстырудың қолайлы деңгейін куәландырады және бейімделген құралдың құрылымдық келісімділігін растайды.

Анықталған бес фактор ата-аналардың отбасы өмірін қабылдауындағы негізгі өлшемдерді бейнелейді және Қазақстанның мәдени ортасына бейімделген. Мазмұндық тұрғыдан олар былайша интерпретациялана алады:

- 1) Ананың шамадан тыс қамқорлығы.
- 2) Тәрбиедегі авторитарлық ұстаным.
- 3) Отбасылық шаршау және шиеленіс.
- 4) Демократиялық ұстаным және ынтымақтастыққа бағдар.
- 5) Жыныстық рөлдердің икемділігі және отбасылық автономия.

Факторлар арасында қалыпты және жоғары ковариациялардың болуы ата-ана ұстанымдарының өлшенетін аспектілерінің өзара байланыстылығын көрсетеді және отбасылық қатынастар феноменінің кешенді табиғатын растайды. Бұндай өзара тәуелділік қазіргі заманғы отбасы психологиясының интегративті модельдеріне сәйкес келеді әрі ата-ана ұстанымдарын мінез-құлықтық және эмоциялық паттерндер жүйесі ретінде қарастырады.

Анықталған нәтижелер бейімделген әдістеменің бастапқы құралдың мазмұндық валидтілігін сақтайтынын және оны ғылыми-зерттеу және тәжірибелік мақсаттарда қолдануға болатынын көрсетеді. Бұл әдіс ата-аналардың отбасы динамикасын қабылдау ерекшеліктерін, бақылау деңгейін, эмоциялық қолдау мен отбасы мүшелерінің автономиясын сенімді бағалауға мүмкіндік береді, бұл психологиялық кеңес беру, бала-ата-ана қатынастарын айқындау және отбасы терапиясында ерекше маңызды.

Осылайша, конфирматорлық факторлық талдау әзірленген модельдің тұжырымды негізделгенін және эмпирикалық тұрғыдан тұрақты екенін көрсетті. «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қысқартылған қазақша нұсқасын Қазақстанның әлеуметтік – мәдени ортасында отбасы көзқарастарын зерттеу үшін валидті құрал ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Қазақстандық таңдамалы топта бес латентті фактордың анықталуы отбасы ішіндегі қатынастарды қабылдаудың егжей-тегжейлілігін көрсетеді. Ұжымдық құндылықтар,

ұрпақтар арасындағы өзара тәуелділік және посткеңестік кеңістікте гендерлік рөлдердің трансформациясына байланысты отбасы әлеуметтенуінің ерекшеліктерімен түсіндіріледі.

Конфирматорлық факторлық талдау нәтижелері «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің қазақша қысқартылған нұсқасының бес факторлық моделінің бара-бар екенін растайды. Модельге кірген барлық индикаторлар статистикалық маңызды факторлық жүктемелерді көрсетті ($p < 0,001$), бұл конструктың жоғары конвергенттік валидтілігін көрсетеді. Факторлар арасындағы ковариациялар негізінен оң және статистикалық маңызды болып, латентті айнымалылардың өзара байланыстылығын білдіреді, бірақ олардың мазмұндық ерекшелігі сақталады.

Модельдің эмпирикалық деректермен келісу көрсеткіштері қиыстыру деңгейі қанағаттанарлық модельдерге тән диапазонда болады. Бұл құрылымдық талдау барысында алынған латентті факторлар құрылымының бақылау жүргізілген эмпирикалық деректерді бара-бар сипаттайтынын көрсетеді.

Конфирматорлық факторлық талдау алынған факторлардың тұрақтылығын және теориялық үйлесімділігін көрсетті. Бейімделген әдістеменің конструктивті валидтілігін және оны келешектегі психодиагностикалық зерттеулерде қолдануға мүмкіндігі расталды деуге негіз бар.

Осылайша, «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесін қазақшаға бейімдеу тек оның құрылымдық валидтілігін растап қана қоймай, ата-ана ұстанымдарын зерттеуде мәдени-сезімтал тәсілдің маңыздылығын көрсетеді. Бес факторлық құрылым қазіргі Қазақстандағы отбасы динамикасының заманауи типін бейнелей алады, дәстүрлі және модернизацияланған тәрбиелік модельдердің элементтерін біріктіреді. Бұндай нәтиже ата-ана рөлдерін және отбасылық қызметтерді қабылдауда мәдени ерекшеліктерді нақтылау мақсатындағы болашақтағы салыстырмалы зерттеулердің қажеттілігін айқындайды.

Қорытынды

«Отбасылық өмір ата-ана көзімен» (Parental Attitude Research Instrument) әдістемесін қазақ тілді таңдау тобында бейімдеу барысында толық психометриялық процедуралар циклі жүргізілді, оған ішкі келісімділікті бағалау, зерттеушілік және конфирматорлық факторлық талдау кірді. Бастапқыда әдістеме 115 тармақтан тұрғанымен, қатарынан жүргізілген статистикалық және мазмұндық тексеру нәтижесінде 21 тұжырымнан тұратын қысқартылған нұсқа қалыптастырылды, ол жоғары сенімділік пен факторлық тазалық көрсеткіштерін көрсетті.

Тармақтарды іріктеу кезінде келесі критерийлер ескерілді:

- факторлық жүктеме 0,50-тен төмен болмауы;
- 0,30-тен жоғары қиылыспалы жүктемелердің болмауы;
- Е. Шеффер мен Р. Белл ұсынған ата-ана ұстанымдары тұжырымдамасының мазмұндық релеванттілігі;
- бастапқы мәнін сақтай отырып, аударманың семантикалық және мәдени эквиваленттілігі.

Ішкі үйлесімділік көрсеткіштері қосымша талданды. Кронбах α коэффициентінің мәндері 0.71-ден 0.86-ға дейінгі диапазонда өзгерді, бұл әрбір кіші шкаланың жеткілікті сенімділігін растайды.

Әдістемені 115 тармақтан 21 тармаққа дейін қысқарту оның диагностикалық құндылығын төмендетпейді. Керісінше, сақталған тұжырымдар бастапқы әдістеменің негізгі мазмұндық аумағын көрсетеді және қазақ тіліндегі мәдени-психологиялық ерекшеліктерін бейнелейді. Зерттеушілік факторлық талдау бес тұрақты фактордың болуын растады, олар «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің теориялық құрылымымен сәйкес келеді, ал конфирматорлық факторлық талдау модельге сәйкестік көрсеткіштерінің қанағаттанарлық деңгейін көрсетті ($\chi^2/df = 3,45$; CFI = 0,959; TLI = 0,952; RMSEA = 0,081; PNFI = 0,804), бұл эмпирикалық деректердің теориялық модельге жақсы сәйкес келетінін көрсетеді.

Сауалнамаға қатысқан респонденттердің жалпы саны 380 құрады, бұл факторлық талдау үшін халықаралық ұсыныстарға сәйкес келеді (әрбір тармаққа 5-10 қатысушы; Costello & Osborne, 2005) және нәтижелердің статистикалық қуаты мен сенімділігін қамтамасыз етеді.

Осылайша, қазақ тіліндегі бейімделген «Отбасылық өмір ата-ана көзімен» әдістемесінің нұсқасы жоғары психометриялық көрсеткіштерге ие болып, Қазақстанның әлеуметтік-мәдени жағдайында ата-ана ұстынамдарын зерттеу үшін сенімді және валидті құрал ретінде қарастыруға болады деуге негіз бар. Әдістемені 21 тармаққа дейін қысқарту зерттеу және қолданбалы психологияда оны қолданудың ыңғайлылығын арттырады, бастапқы нұсқаның теориялық эквиваленттілігін сақтай отырып, мәдени контекстке релеванттілігін қамтамасыз етеді.

Шектеулер және келешек зерттеулерге ұсыныстар.

Алынған маңызды нәтижелерге қарамастан, аталған зерттеудің бірқатар әдістемелік шектеулері бар және зерттеу нәтижелерін интерпретациялағанда ескеру қажет. Біріншіден, таңдау 380 респонденттен тұрады, бұл конфирматорлық факторлық талдау жүргізу үшін жеткілікті статистикалық қуатты қамтамасыз етеді, бірақ нәтижелерді кеңірек популяцияға жалпылау мүмкіндігін шектейді. Таңдаудың репрезентативтілігін арттыру үшін әртүрлі жас, кәсіби және мәдени топтарды қосу ұсынылады, бұл анықталған факторлық құрылымның әмбебаптығын толық бағалауға мүмкіндік береді.

Екіншіден, зерттеу өзара есеп беру деректеріне негізделген, бұл әлеуметтік қалау және қатысушылардың өзіндік қабылдау ерекшеліктерімен байланысты субъективті бұрмаланулар ықпалын арттыруы мүмкін. Болашақта өлшенетін көрсеткіштердің сенімділігі мен объективтілігін арттыру үшін сауалнама деректерін мінез-құлықтық немесе эксперименттік әдістермен толықтыру ұсынылады.

Сонымен қатар, талдау кросс-секциялық дизайн шеңберінде жүргізілгендіктен ол айнымалылар арасындағы себеп-салдарлы байланысты анықтауға мүмкіндік бермейді. Келешек зерттеулер латенттік факторлардың уақыт бойынша динамикасын қадағалауға мүмкіндік беру үшін лонгитюдтық бақылаулар жүргізуге бағытталуы мүмкін.

Тәжірибелік тұрғыдан, алынған нәтижелер білім беру және кеңес беру тәжірибесінде қолданылатын психодиагностикалық құралдарды жетілдірудің негізі бола алады. Бейімделген әдістемені кеңейтілген таңдау топтарында апробациялау ұсынылады, бұл нормативтік көрсеткіштерді нақтылауға және стандартталған интерпретациялық критерийлерді тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Зерттеу АР23490817 «Өзіндік рефлексия - отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алуда ата-аналардың психологиялық мәдениетін қалыптастыру құралы ретінде» жобасы шеңберінде Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің қолдауымен және қаржыландыруымен жүзеге асырылды. Жоба өзіндік рефлексияның психологиялық механизмдерін зерттеуге, саналы ата-аналықты дамытуға, отбасыдағы зорлық-зомбылықтың алдын алуға және сау отбасылық климат қалыптастыруға бағытталған. Алынған нәтижелер қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық трансформациялар жағдайында қолданбалы отбасылық психология мен ата-аналардың психологиялық мәдениетін дамытуға үлес қосады.

Алғыс айту, мүдделер қақтығысы

Осы зерттеу АР23490817 «Өзіндік рефлексия - отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алуда ата-аналардың психологиялық мәдениетін қалыптастыру құралы ретінде» ғылыми жобасы шеңберінде жүзеге асырылды. Зерттеуді жүргізуге қолдау көрсетіп, қаржыландырғаны үшін Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігіне алғыс білдіреміз.

Жобаны іске асыру барысында көрсеткен әкімшілік қолдауы үшін Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Ғылым бөліміне алғыс білдіреміз.

Зерттеудің әдістемелік мәліметтерін техникалық тұрғыдан рәсімдеуге көрсеткен кәсіби қолдауы үшін психология магистрі, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Педагогика және психология институты, Психология кафедрасының аға оқытушысы Аубакирова Айсулу Сәрсенбайқызына шынайы алғыс білдіреміз.

Автор қарсылас мүдделердің болмағанын мәлімдейді.

Этикалық мәлімдемелер

Зерттеу барысында жүргізілген барлық процедуралар Хельсинки декларациясының (1964) және оның кейінгі түзетулерінің әдеп стандарттарына сәйкес жүзеге асырылды. Қажет болған жағдайда автор этикалық нормалардың сақталуын растайтын құжаттаманы ұсына алады.

Адамдар мен жануарларды қатыстыру

Авторлар зерттеу барысында жануарларға тәжірибе жүргізілмегенін мәлімдейді. Адамдардың қатысуымен орындалған барлық процедуралар этикалық нормалар мен стандарттарға сай орындалды.

Ақпараттандырылған келісім

Зерттеуге қатысушылардың барлығынан ақпараттандырылған келісім алынды.

Деректерге қолжетімділік

Зерттеуде пайдаланылған деректер автордың негізделген өтініші бойынша берілуі мүмкін.

Авторлардың үлестері

Тұжырымдамалау: С.Т.Бапаева, М.К.Бапаева; Деректерді жинақтау: М.К.Бапаева, М.И.Багибаева, Ф.М.Қуантқанова, А.К.Байздрахманова; Формальды талдау: С.Т.Бапаева, М.К.Бапаева, М.И.Багибаева; Зерттеу жүргізу: М.К.Бапаева, М.И.Багибаева, А.К.Байздрахманова, Ф.М.Қуантқанова; Әдіснама: М.К.Бапаева, С.Т.Бапаева; Зерттеуді әкімшілендіру: М.К.Бапаева, М.И.Багибаева; Ғылыми жетекшілік: М.К.Бапаева; Көрнекілеу / визуализация: С.Т.Бапаева, Ф.М.Қуантқанова; Мәтіннің бастапқы нұсқасын

жазу: С.Т.Бапаева, М.К.Бапаева, М.И.Багибаева; Мәтінді рецензиялау және редакциялау: М.К.Бапаева, С.Т.Бапаева, М.И.Багибаева; Хат алмасуға жауапты автор: С.Т.Бапаева.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- Barber, J. S., Yarger, J., & Gatny, H. (2015). Black-White Differences in Attitudes Related to Pregnancy Among Young Women. *Demography*, 52(3), 751–786. <https://doi.org/10.1007/S13524-015-0391-4>
- Barett, H. (2006). Parents and children: facts and fallacies about attachment theory. *The Journal of Family Health Care*, 16(1), 3–4. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16550805/>
- Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychological Bulletin*, 107(2), 238–246. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.107.2.238> (PubMed)
- Bettelheim B. (1952). Mental health and current mores. *The American journal of orthopsychiatry*, 22(1), 76–88. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1952.tb01938.x>
- Board, Y., Breiner, H., Ford, M., & Gadsden, V. L. (2016). Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0-8. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27997088/>
- Bornstein, M. H. (2012). Cultural approaches to parenting. *Parenting: Science and Practice*, 12(2–3), 212–221. <https://doi.org/10.1080/15295192.2012.683359>
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1992). Alternative Ways of Assessing Model Fit. *Sociological Methods & Research*, 21(2), 230–258. <https://doi.org/10.1177/0049124192021002005>
- Byrne, B.M. (2010). *Structural Equation Modeling With AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming*, Second Edition (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203805534>
- Chauhan, H. (2015). Positive Parenting in Adolescence and Its Association with Future Hopes and Fears in Adulthood: A Longitudinal Analysis. <https://scholars.wlu.ca/etd/1791/>
- Chiariello, M. A., & Orvaschel, H. (1995). Patterns of parent-child communication: Relationship to depression. *Clinical Psychology Review*, 15(5), 395–407. [https://doi.org/10.1016/0272-7358\(95\)00022-H](https://doi.org/10.1016/0272-7358(95)00022-H)
- Costello, A. B., & Osborne, J. W. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 10(1), 7. <https://doi.org/10.7275/jyj1-4868> (openpublishing.library.umass.edu)
- Cromwell, R. E. (1969). Development of a parental attitude research scale for use with the lower and middle classes (Master's thesis). Kansas State University.
- Erdogan, U., & Donmez, B. (2019). Development and validation of organizational socialization scale, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 20(1), 288–302. DOI: 10.17679/inuefd.531733
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson
- Hambleton, R. K., & Patsula, L. (1998). Adapting tests for use in multiple languages and cultures. *Social Indicators Research*, 45(1–3), 153–171. <https://doi.org/10.1023/A:1006941729637>
- Harbin, H. T., & Madden, M. E. (1979). Battered parents: a new syndrome. *American Journal of Psychiatry*, 136(10):1288–91. <https://doi.org/10.1176/ajp.136.10.1288>
- Hardie, B. (2022). What do parents do? Towards conceptual clarity in the study of parental influence on adolescent development and behaviour. *Journal of Adolescence*. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2022.100936>
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>

Kim, H.-K., & Yoo, M.-S. (2010). The Effects of Parenting Behaviors and Children's Playfulness on Emotional Intelligence. *Korean Journal of Child Studies* 31(5), 115–130. http://www.koreascience.or.kr/article/ArticleFullRecord.jsp?cn=ODHHBP_2010_v31n5_115

Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed.). The Guilford Press.

Lee, H. E., Kim, J. Y., & Kim, C. (2022). The Influence of Parent Media Use, Parent Attitude on Media, and Parenting Style on Children's Media Use. *Children (Basel, Switzerland)*, 9(1), 37. <https://doi.org/10.3390/children9010037>

Li, J.-B., Bi, S.-S., Willems, Y. E., & Finkenauer, C. (2020). The Association Between School Discipline and Self-Control From Preschoolers to High School Students: A Three-Level Meta-Analysis. *Review of Educational Research*, 91(1), 73-111. <https://doi.org/10.3102/0034654320979160>

Markus, K. A. (2012). Principles and Practice of Structural Equation Modeling by Rex B. Kline. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 19(3), 509–512. <https://doi.org/10.1080/10705511.2012.687667>

Olivari, M. G., Tagliabue, S., & Confalonieri, E. (2013). Parenting Style and Dimensions Questionnaire: A Review of Reliability and Validity. *Marriage and Family Review*, 49(6), 465–490. <https://doi.org/10.1080/01494929.2013.770812>

Ozturk, Y., Onat, M., Ozyurt, G., Mutlu, C., Tufan, A. E., & Akay, A. P. (2021). Relationships between family functioning, parenting and peer victimization in adolescent depression: A cross-sectional study. *Northern clinics of Istanbul*, 8(3), 212–221. <https://doi.org/10.14744/nci.2020.36744>

Pallant, J. (2020). *SPSS Kullanma Kilavuzu [SPSS user manual]*. (S. Balci & B. Ahi, Trans.). 3. Baski, Ankara: Ani Yayincilik. [in Turkish]

Paulson, M. J., Schwemer, G. T., Afifi, A. A., & Bendel, R. B. (1977). Parent Attitude Research Instrument (PARI): clinical vs. statistical inferences in understanding abusive mothers. *Journal of clinical psychology*, 33(3), 848–854. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(197707\)33:3<848::aid-jclp2270330351>3.0.co;2-o](https://doi.org/10.1002/1097-4679(197707)33:3<848::aid-jclp2270330351>3.0.co;2-o)

R Core Team (2024). *R: A Language and environment for statistical computing*. (Version 4.4) [Computer software]. Retrieved from <https://cran.r-project.org>. (R packages retrieved from CRAN snapshot 2024-08-07).

Revelle, W. (2023). *psych: Procedures for Psychological, Psychometric, and Personality Research*. [R package]. Retrieved from <https://cran.r-project.org/package=psych>

Rohner, R. P., & Pettengill, S. M. (1985). Perceived parental acceptance–rejection and parental control among Korean adolescents. *Child Development*, 56(2), 524–528. <https://doi.org/10.2307/1129739>

Roman, N. V., Balogun, T. V., Butler-Kruger, L., Danga, S. D., Therese de Lange, J., Human-Hendricks, A., Thelma Khaile, F., October, K. R., & Olabiyi, O. J. (2025). Strengthening Family Bonds: A Systematic Review of Factors and Interventions That Enhance Family Cohesion. *Social Sciences*, 14(6), 371. <https://doi.org/10.3390/socsci14060371>

Rosseel, Y., et al. (2023). *lavaan: Latent Variable Analysis*. [R package]. Retrieved from <https://cran.r-project.org/package=lavaan>

Rummel, R. J. (1967). Understanding factor analysis. *Journal of Conflict Resolution*, 11(4), 444-480. <https://doi.org/10.1177/002200276701100405>

Schaefer, E. S. (1965). A configurational analysis of children's reports of parent behavior. *Journal of Consulting Psychology*, 29(6), 552–557. <https://doi.org/10.1037/h0022702>

Schaefer, E. S., & Bell, R. Q. (1958). Development of a parental attitude research instrument. *Child development*, 29(3), 339–361. <https://doi.org/10.2307/1126348>

Schmid, E., & Garrels, V. (2021). Parental involvement and educational success among vulnerable students in vocational education and training. *Educational Research*, 63(4), 456–473. <https://doi.org/10.1080/00131881.2021.1988672>

Stanton, W. R., & Silva, P. A. (1992). The Parental Attitude Research Instrument: An approach to use of attitude questionnaires. *Infant and Child Development*, 1(2), 121–126. <https://doi.org/10.1002/edp.2430010208>

Tabachnick, BG & Fidell, LS (2015). *Using Multivariate Statistics* (Tra: Ed. M. Baloglu). Ankara: Nobel Akademik.

The jamovi project (2024). jamovi. (Version 2.6) [Computer Software]. Retrieved from <https://www.jamovi.org>

Thomas, P. A., Liu, H., & Umberson, D. (2017). Family Relationships and Well-Being. *Innovation in aging*, 1(3), igx025. <https://doi.org/10.1093/geroni/igx025>

Trommsdorff, G., & Cole, P. M. (2011). Emotion, self-regulation, and social behavior in cultural contexts. *Emotion Review*, 3(2), 139–143. https://www.researchgate.net/publication/260530586_Emotion_self-regulation_and_social_behavior_in_cultural_contexts

van de Vijver, F. J. R., & Hambleton, R. K. (1996). Translating tests: Some practical guidelines. *European Psychologist*, 1(2), 89–99. <https://doi.org/10.1027/1016-9040.1.2.89>

Zuckerman, M., Bibback, B. B., Monashkin, I., & Norton, J. A., Jr (1958). Normative data and factor analysis on the Parental Attitude Research Instrument. *Journal of consulting psychology*, 22(3), 165–171. <https://doi.org/10.1037/h0042376>

Крамер, Д. (2007). Математическая обработка данных в социальных науках: современные методы: учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений (И. В. Тимофеев, Я. И. Киселева, ауд.; О. В. Митина, ред.). Москва: Издательский центр «Академия». – 288 с. https://pzs.dstu.dp.ua/DataMining/multidim/bibl/2007_Matematicheskaya_obrabotka_v_sotsialnykh_na.pdf

Митина, О. В., Михайловская, И. Б. (2001). Факторный анализ для психологов. Москва: УМК «Психология». – 169 с. <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%9C%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B%D0%B0%20%D0%9E.%D0%92..pdf>

Шеффер, Е. С., Белл, Р. К. (2001). Методика PARI (адаптация Т.В. Нещерет). В А. А. Карелин (Ред.), *Психологические тесты*, Том 2 (б. 130–143). Москва: ВЛАДОС.

**S.T. Barayeva¹, M.B. Bagibayeva², M.K. Barayeva*³,
A.K. Baizdrakhmanova⁴, F.M. Kuantkanova⁵**

¹*Turan University, Almaty, Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan*

^{2,3,4,5}*Kazakh National Women's Teacher Training University
Almaty, Kazakhstan*

Adaptation of the methodology 'Family Life Through the Eyes of Parents' (E. Schaefer, R. Bell) into the Kazakh language in a shortened version

Abstract. Parental attitudes are a set of beliefs, values, and behavioral tendencies that determine the nature of child-parent relationships and the emotional climate of the family. The "Parent Attitude Research Instrument (PARI)" methodology, developed by E. Schaeffer and R. Bell, is used to study parents'

perception of family life and educational practices. In recent years, there has been a need to adapt this tool to the cultural and linguistic conditions of Kazakhstan. The purpose of this study was to adapt a valid and reliable Kazakh-language version of the "PARI" methodology, reflecting the peculiarities of parental attitudes in modern socio-cultural conditions.

The study used a consistent design combining qualitative and quantitative approaches. At the stage of developing the scale, the translation and linguistic and cultural adaptation of the original points, an expert assessment of their substantive validity and testing on a sample of Kazakhstani parents were carried out. According to the results of the exploratory factor analysis, a factor structure was identified that includes key aspects of parental attitudes – excessive maternal care, an authoritarian position in parenting, family fatigue and tension, a democratic position and orientation towards cooperation, flexibility of gender roles and family autonomy. The structure was confirmed using confirmatory factor analysis, which allowed us to establish an acceptable level of consistency and adequacy of the model.

Based on the data obtained, it can be concluded that the Kazakh-language version of the "PARI" methodology is a psychometrically sound, valid and reliable tool suitable for further use in psychological studies of family, upbringing and intergenerational relations in the Kazakh context.

Keywords: parental attitudes; questionnaire adaptation; parent-child relations; family education; psychometric validation; cultural and linguistic adaptation; Kazakhstan context.

С.Т. Бапаева¹, М.И. Багибаева², М.К. Бапаева*³, А.К. Байздрахманова⁴, Ф.М. Куантқанова⁵

¹Университет «Туран», Алматы, Казахстан

^{2,3,4,5}Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан

Адаптация методики «Семейная жизнь глазами родителей» (Е. Шеффер, Р. Белл) на казахский язык в сокращённом варианте

Аннотация. Родительские установки представляют собой совокупность убеждений, ценностей и поведенческих тенденций, определяющих характер детско-родительских отношений и эмоциональный климат семьи. Методика «Семейная жизнь глазами родителей» (Parent Attitude Research Instrument (PARI), разработанная Е. Шеффер и Р. Беллом, используется для изучения восприятия родителями семейной жизни и воспитательных практик. В последние годы возникла необходимость адаптации данного психодиагностического инструментария к культурно-языковым условиям Казахстана. Целью данного исследования являлась адаптация валидного и надежного казахоязычного варианта методики «PARI», отражающего особенности родительских установок в современных социокультурных условиях.

В исследовании был использован последовательный дизайн, объединяющий качественные и количественные подходы. На этапе разработки шкалы проведён перевод и лингвокультурная адаптация оригинальных пунктов, экспертная оценка их содержательной валидности и апробация на выборке казахстанских родителей. По результатам эксплораторного факторного анализа была выделена факторная структура, включающая ключевые аспекты родительских установок – чрезмерная материнская забота, авторитарная позиция в воспитании, семейная усталость и напряжение, демократическая позиция и ориентация на сотрудничество, гибкость гендерных ролей и семейная автономия. Структура была подтверждена с помощью

конфирматорного факторного анализа, что позволило установить приемлемый уровень согласованности и адекватности модели.

На основании полученных данных можно заключить, что казахоязычный вариант методики «PARI» является психометрически обоснованным, валидным и надежным инструментом, пригодным для дальнейшего применения в психологических исследованиях семьи, воспитания и межпоколенческих отношений в казахстанском контексте.

Ключевые слова: родительские установки; адаптация методики, детско-родительские отношения, семейное воспитание, психометрическая валидизация, культурная и лингвистическая адаптация, казахстанский контекст.

References

- Barber, J. S., Yarger, J., & Gatny, H. (2015). Black-White Differences in Attitudes Related to Pregnancy Among Young Women. *Demography*, 52(3), 751–786. <https://doi.org/10.1007/S13524-015-0391-4>
- Barett, H. (2006). Parents and children: facts and fallacies about attachment theory. *The Journal of Family Health Care*, 16(1), 3–4. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16550805/>
- Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychological Bulletin*, 107(2), 238–246. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.107.2.238> (PubMed)
- Bettelheim B. (1952). Mental health and current mores. *The American journal of orthopsychiatry*, 22(1), 76–88. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1952.tb01938.x>
- Board, Y., Breiner, H., Ford, M., & Gadsden, V. L. (2016). Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0-8. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27997088/>
- Bornstein, M. H. (2012). Cultural approaches to parenting. *Parenting: Science and Practice*, 12(2–3), 212–221. <https://doi.org/10.1080/15295192.2012.683359>
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1992). Alternative Ways of Assessing Model Fit. *Sociological Methods & Research*, 21(2), 230–258. <https://doi.org/10.1177/0049124192021002005>
- Byrne, B.M. (2010). *Structural Equation Modeling With AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming*, Second Edition (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203805534>
- Chauhan, H. (2015). Positive Parenting in Adolescence and Its Association with Future Hopes and Fears in Adulthood: A Longitudinal Analysis. <https://scholars.wlu.ca/etd/1791/>
- Chiariello, M. A., & Orvaschel, H. (1995). Patterns of parent-child communication: Relationship to depression. *Clinical Psychology Review*, 15(5), 395–407. [https://doi.org/10.1016/0272-7358\(95\)00022-H](https://doi.org/10.1016/0272-7358(95)00022-H)
- Costello, A. B., & Osborne, J. W. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 10(1), 7. <https://doi.org/10.7275/jyj1-4868> (openpublishing.library.umass.edu)
- Cromwell, R. E. (1969). Development of a parental attitude research scale for use with the lower and middle classes (Master's thesis). Kansas State University.
- Erdogan, U., & Donmez, B. (2019). Development and validation of organizational socialization scale, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 20(1), 288- 302. DOI: 10.17679/inuefd.531733
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson
- Hambleton, R. K., & Patsula, L. (1998). Adapting tests for use in multiple languages and cultures. *Social Indicators Research*, 45(1–3), 153–171. <https://doi.org/10.1023/A:1006941729637>
- Harbin, H. T., & Madden, M. E. (1979). Battered parents: a new syndrome. *American Journal of Psychiatry*, 136(10):1288-91. <https://doi.org/10.1176/ajp.136.10.1288>

Hardie, B. (2022). What do parents do? Towards conceptual clarity in the study of parental influence on adolescent development and behaviour. *Journal of Adolescence*. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2022.100936>

Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>

Kim, H.-K., & Yoo, M.-S. (2010). The Effects of Parenting Behaviors and Children's Playfulness on Emotional Intelligence. *Korean Journal of Child Studies* 31(5), 115–130. http://www.koreascience.or.kr/article/ArticleFullRecord.jsp?cn=ODHHBP_2010_v31n5_115

Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed.). The Guilford Press.

Kramer, D. (2007). *Matematicheskaya obrabotka dannykh v sotsial'nykh naukakh: sovremennyye metody: ucheb. posobie dlya stud. vysshikh ucheb. zavedeniy* [Mathematical data processing in the social sciences: modern methods: textbook for students of higher educational institutions] (I. V. Timofeev, Y. I. Kiseleva, Trans.; O. V. Mitina, Ed.). Moskva: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya». – 288 p. [in Russian] https://pzs.dstu.dp.ua/DataMining/multidim/bibl/2007_Matematicheskaya_obrabotka_v_sotsialnykh_na.pdf

Lee, H. E., Kim, J. Y., & Kim, C. (2022). The Influence of Parent Media Use, Parent Attitude on Media, and Parenting Style on Children's Media Use. *Children* (Basel, Switzerland), 9(1), 37. <https://doi.org/10.3390/children9010037>

Li, J.-B., Bi, S.-S., Willems, Y. E., & Finkenauer, C. (2020). The Association Between School Discipline and Self-Control From Preschoolers to High School Students: A Three-Level Meta-Analysis. *Review of Educational Research*, 91(1), 73-111. <https://doi.org/10.3102/0034654320979160>

Markus, K. A. (2012). Principles and Practice of Structural Equation Modeling by Rex B. Kline. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 19(3), 509–512. <https://doi.org/10.1080/10705511.2012.687667>

Mitina, O. V., & Mikhailovskaya, I. B. (2001). Faktorniy analiz dlya psikhologov [Factor analysis for psychologists]. Moskva: UMK «Psikhologiya». – 169 p. [in Russian] <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%9C%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%D0%92..pdf>

Olivari, M. G., Tagliabue, S., & Confalonieri, E. (2013). Parenting Style and Dimensions Questionnaire: A Review of Reliability and Validity. *Marriage and Family Review*, 49(6), 465–490. <https://doi.org/10.1080/01494929.2013.770812>

Ozturk, Y., Onat, M., Ozyurt, G., Mutlu, C., Tufan, A. E., & Akay, A. P. (2021). Relationships between family functioning, parenting and peer victimization in adolescent depression: A cross-sectional study. *Northern clinics of Istanbul*, 8(3), 212–221. <https://doi.org/10.14744/nci.2020.36744>

Pallant, J. (2020). *SPSS Kullanma Kilavuzu* [SPSS user manual]. (S. Balci & B. Ahi, Trans.). 3. Baski, Ankara: Ani Yayincilik. [in Turkish]

Paulson, M. J., Schwemer, G. T., Afifi, A. A., & Bendel, R. B. (1977). Parent Attitude Research Instrument (PARI): clinical vs. statistical inferences in understanding abusive mothers. *Journal of clinical psychology*, 33(3), 848–854. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(197707\)33:3<848::aid-jclp2270330351>3.0.co;2-o](https://doi.org/10.1002/1097-4679(197707)33:3<848::aid-jclp2270330351>3.0.co;2-o)

R Core Team (2024). *R: A Language and environment for statistical computing*. (Version 4.4) [Computer software]. Retrieved from <https://cran.r-project.org>. (R packages retrieved from CRAN snapshot 2024-08-07).

Revelle, W. (2023). *psych: Procedures for Psychological, Psychometric, and Personality Research*. [R package]. Retrieved from <https://cran.r-project.org/package=psych>

- Rohner, R. P., & Pettengill, S. M. (1985). Perceived parental acceptance–rejection and parental control among Korean adolescents. *Child Development*, 56(2), 524–528. <https://doi.org/10.2307/1129739>
- Roman, N. V., Balogun, T. V., Butler-Kruger, L., Danga, S. D., Therese de Lange, J., Human-Hendricks, A., Thelma Khaile, F., October, K. R., & Olabiyi, O. J. (2025). Strengthening Family Bonds: A Systematic Review of Factors and Interventions That Enhance Family Cohesion. *Social Sciences*, 14(6), 371. <https://doi.org/10.3390/socsci14060371>
- Rosseel, Y., et al. (2023). lavaan: Latent Variable Analysis. [R package]. Retrieved from <https://cran.r-project.org/package=lavaan>
- Rummel, R. J. (1967). Understanding factor analysis. *Journal of Conflict Resolution*, 11(4), 444-480. <https://doi.org/10.1177/002200276701100405>
- Schaefer, E. S. (1965). A configurational analysis of children's reports of parent behavior. *Journal of Consulting Psychology*, 29(6), 552–557. <https://doi.org/10.1037/h0022702>
- Schaefer, E. S., & Bell, R. Q. (1958). Development of a parental attitude research instrument. *Child development*, 29(3), 339–361. <https://doi.org/10.2307/1126348>
- Schaefer, E. S., & Bell, R. Q. (2001). PARI Method (adaptation by T. V. Neshcheret). In A. A. Karelin (Ed.), *Psikhologicheskie testy [Psychological tests]*, Vol. 2, pp. 130–143. Moscow: VLADOS. [in Russian]
- Schmid, E., & Garrels, V. (2021). Parental involvement and educational success among vulnerable students in vocational education and training. *Educational Research*, 63(4), 456–473. <https://doi.org/10.1080/00131881.2021.1988672>
- Stanton, W. R., & Silva, P. A. (1992). The Parental Attitude Research Instrument: An approach to use of attitude questionnaires. *Infant and Child Development*, 1(2), 121–126. <https://doi.org/10.1002/edp.2430010208>
- Tabachnick, BG & Fidell, LS (2015). *Using Multivariate Statistics* (Tra: Ed. M. Baloglu). Ankara: Nobel Akademik.
- The jamovi project (2024). jamovi. (Version 2.6) [Computer Software]. Retrieved from <https://www.jamovi.org>
- Thomas, P. A., Liu, H., & Umberson, D. (2017). Family Relationships and Well-Being. *Innovation in aging*, 1(3), igx025. <https://doi.org/10.1093/geroni/igx025>
- Trommsdorff, G., & Cole, P. M. (2011). Emotion, self-regulation, and social behavior in cultural contexts. *Emotion Review*, 3(2), 139–143. https://www.researchgate.net/publication/260530586_Emotion_self-regulation_and_social_behavior_in_cultural_contexts
- van de Vijver, F. J. R., & Hambleton, R. K. (1996). Translating tests: Some practical guidelines. *European Psychologist*, 1(2), 89–99. <https://doi.org/10.1027/1016-9040.1.2.89>
- Zuckerman, M., Bibback, B. B., Monashkin, I., & Norton, J. A., Jr (1958). Normative data and factor analysis on the Parental Attitude Research Instrument. *Journal of consulting psychology*, 22(3), 165–171. <https://doi.org/10.1037/h0042376>

Авторлар туралы мәлімет:

Бапаева С.Т. – PhD, «Тұран» Университетінің қауымдастырылған профессоры, Сәтбаев көшесі, 16а, 050013, Алматы, Қазақстан, s.barayeva@turan-edu.kz

Багибаева М.И. – психология магистрі, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің аға оқытушысы, Гоголь көшесі, 114 к1, 050000, Алматы, Қазақстан, bagibaeva.m@qyzpu.edu.kz

Бапаева М.К. – хат-хабар авторы, п.ғ.к., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің профессор м.а., Гоголь көшесі, 114 к1, 050000, Алматы, Қазақстан, baraeva.m@qyzpu.edu.kz

Байдрахманова А.К. – психология магистрі, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің аға оқытушысы, Гоголь көшесі, 114 к1, 050000, Алматы, Қазақстан, bayzdrahmanova.a@qyzpu.edu.kz

Қуантқанова Ф.М. – психология магистрі, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің аға оқытушысы, Гоголь көшесі, 114 к1, 050000, Алматы, Қазақстан, kuantkanova.f@qyzpu.edu.kz

Information about authors:

Barayeva S.T. – PhD, Associate Professor, Turan University, 16a Satpayev St., 050013, Almaty, Kazakhstan, s.barayeva@turan-edu.kz

Bagibaeva M.B. – Master of Psychology, Senior Lecturer, Kazakh National Women’s Teacher Training University, 114 k1 Gogol St., 050000, Almaty, Kazakhstan, bagibaeva.m@qyzpu.edu.kz

Barayeva M.K. – corresponding author, PhD, Acting Professor, Kazakh National Women’s Teacher Training University, 114 k1 Gogol St., 050000, Almaty, Kazakhstan, bapaeva.m@qyzpu.edu.kz

Baizdrakhmanova A.K. – Master of Psychology, Senior Lecturer, Kazakh National Women’s Teacher Training University, 114 k1 Gogol St., 050000, Almaty, Kazakhstan, bayzdrahmanova.a@qyzpu.edu.kz

Kuantkanova F.M. – Master of Psychology, Senior Lecturer, Kazakh National Women’s Teacher Training University, 114 k1 Gogol St., 050000, Almaty, Kazakhstan, kuantkanova.f@qyzpu.edu.kz

Сведения об авторах:

Бапаева С.Т. – PhD, ассоциированный профессор Университета «Туран», ул. Сатпаева 16а, 050013, Алматы, Казахстан, s.barayeva@turan-ed.kz

Багибаева М.И. – магистр психологии, старший преподаватель Казахского национального женского педагогического университета, ул. Гоголя, 114 к1, 050000, Алматы, Казахстан, bagibaeva.m@qyzpu.edu.kz

Бапаева М.К. – автор для корреспонденции, к.п.н., и.о. профессора Казахского национального женского педагогического университета, ул. Гоголя, 114 к1, 050000, г. Алматы, Казахстан, bapaeva.m@qyzpu.edu.kz

Байдрахманова А.К. – магистр психологии, старший преподаватель Казахского национального женского педагогического университета, ул. Гоголя, 114 к1, 050000, Алматы, Казахстан, bayzdrahmanova.a@qyzpu.edu.kz

Қуантқанова Ф.М. – магистр психологии, старший преподаватель Казахского национального женского педагогического университета, ул. Гоголя, 114 к1, 050000, Алматы, Казахстан, kuantkanova.f@qyzpu.edu.kz